

I. APOLÓGIA

I. 1. Titus Aelius Hadrianus Antonius Pius Caesar Augustusznak, fiának Verissimus filozófusnak és Lucius filozófusnak, a Caesar vérszerinti fiának és Pius fogadott fiának, a műveltség pártfogójának és a Szent Szenátusnak meg az egész római népnek, a különféle tartományokból származó, jogtalanul gyűlölt és üldözött emberek védelmében, én Jusztinosz, a Bakkhaiosztól származó Priszkosz fia, a Szíriához tartozó Palesztina Flávia Neápolis városából, és aki egy közülük, írtam ezt a védőbeszédet és kérvényt.

II. 1. Maga az értelem kívánja meg, hogy minden igazán vallásos ember és a bölcsélet barátja, csak az igazságot tisztelje és szeresse; és ha a régiek véleménye tévesnek bizonyulna, elvesse azt. Nemcsak a helyes értelem kötelez bennünket arra, hogy ne kövessük azokat, akik az igazságosság ellen tettek vagy tanítottak; hanem az igazság barátaira minden körülmények között kötelező – a lélek igazság-szeretete folytán még a halálveszély ellenére is, – hogy az igazságnak megfelelően válasszon mind a beszédben mind a cselekedetben. 2. Ti azt halljátok, hogy mindenütt vallásosoknak, bölcseneknek, az igazságosság őreinek, a műveltség barátainak neveznek benneteket, de hogy valóban azok is vagytok, most ki fog derülni. 3. Ezen beadványunkban nektek sem hízelegni, vagy töletek kegyet kieszközölni nem akarunk, hanem érvelésünkkel a helyes értelemnek megfelelő ítéletet elnyerni; nehogy előítéletek alapján, babonás emberek kedvében járva, az értelmetlen haragnak és a régóta elhintett rosszindulatú rágalmaknak engedve hozzátok ítéletet, mert ezzel éppen magatok ellen döntötök. 4. Meggyőződésünk, hogy helytálló vádat senki sem hoz-hat fel ellenünk, mivel gaztett elkövetése nem terhel bennünket, annak beismerése képtelenség lenne részünkről. Megölni bennünket módokban áll, de ártani nekünk valójában nem tudtok.

III. 1. Szavaink senki előtt ne tűnjenek meggondolatlanoknak és vakmerőeknek, ezért mi magunk kérjük az ellenünk felhozott vádakkal való szembesítést; ha ezek helytállóaknak bizonyulnak, büntessenek meg bennünket úgy, ahogy azt a törvény előírja, de ha nem tudnak semmit sem ráknbizonyítani, maga a józan értelem sem tűrheti, hogy üres szóbeszéd alapján ítéljenek el bennünket, ártatlan embereket; még kevésbé azt, hogy magatokra mondjátok ki az elmarasztaló ítéletet azzal, hogy nem a méltányosság, ha-nem az érzelmek alapján hozzátok meg az ítéletet. 2. Minden józan embernek csupán ez az igazságos és tisztességes óhaja: az alattvalók feddhetetlen életükről és elmarasztalhatatlan tanításról adhassanak számot, a vezetők pedig ne az erőszak és zsarnokoskodás, hanem a vallásosság és bölcsélet alapján hozzanak ítéletet. Így mind az alattvalók, mind az uralkodók a közjót mozdítják elő. 3. A régiek közül valakis ezt mondotta: Ha az uralkodók és az alattvalók nem követik a bölcsességet, nem fogják előmozdítani az állam jólétét. 4. A mi feladatunk az, hogy mindenki elé tárjuk életmódunkat és tanításunkat; nehogy így az ügyünket nem ismerő bíráink részéről – az ő vakságuk miatt – sújtson bennünket elmarasztaló ítélet, melynek előidézésében nekünk is részünk volna így; a tiétek pedig az – amit a józan értelem is megkövetel töletek –, hogy bennünket meghallgatva igazságos bírának bizonyuljatok. 5. A következőkben megismerhetitek ügyünket, és ha nem az igazságnak megfelelően jártok el, Isten előtt sem lesz mentség számotokra.

IV. 1. Magából az elnevezésből sem jó, sem elmarasztaló ítélet nem hozható anélkül, hogy ne ismernénk a név viselőjének cselekedeteit; ami pedig a mi nevünket illeti, eszerint „hasznosak”-nak kellene elfogadni bennünket? 2. Pusztán a nevünk után, minden bizonyítás nélkül nem lehetünk jók, ha kiderülne gonoszságunk, nem kérhetnénk bocsánatot; de ismétlem, sem nevünk, sem életformánk szerint nem vagyunk bűnösök, és csak arra van szükségünk, hogy ti legyetek azon, hogy az igazságtalanul büntetetteket igazságos eljárások útján felmentsétek. 3. A helyes értelem szerint magából az elnevezésből sem kitüntetés, sem elmarasztalás nem következhet, ha a tettek alapján a jót vagy a rosszat bizonyítani nem lehet. 4. A vádlottak közül ti magatok sem büntettek meg senkit, hogyha nem látjátok bizonyítottnak

a bűnösséget; nálunk pedig pusztán az elnevezést is már vádnak tekintitek, bár nevünk után inkább azokat kellene megbüntetnetek, akik a vádat emelték. 5. Mint keresztényeket ítélnék el bennünket, a hasznosakat gyűlölni pedig nem igazságos. 6. Ezen felül, ha valaki a vádlottak közül nem vallja be keresztény voltát, mint ártatlant szabadon bocsátjátok, ám ha annak vallja magát, pusztán a beismerés alapján ítélnék el, bár mind a beismerés, mind a tagadás esetében az életüket kellene megvizsgálnotok, mivel a tetteiből tűnik az ki, hogy ki milyen. 7. Krisztust, a tanítót követve egyesek nem tagadják, s példásan viselkednek, míg mások bűnös étellel megterhelten vádaskodnak a keresztényekre különféle istentelenségekkel és igazságtalanságokkal. 8. Mindez nem igaz, és nem is helyénvaló. Számosan vannak olyanok is, akik filozófusnak öltözködve annak tartják magukat, de egész magatartásukkal méltatlanok erre; nagyon jól tudjátok azt is, hogy a régiek mindegyiküket, noha egymással ellentétes álláspontot képviseltek és tanítottak, mégis filozófusnak nevezték. Voltak közöttük, akik ateizmust hirdettek, a költők úgy írtak Zeuszról, hogy fiúkkal fajtalanodik, de tanításuk követői közül még senkit sem üldöztetek, inkább jutalmakban részesítettétek és tisztelettel öveztétek azokat, akik az ékesszólásban kiténtek.

V. 1. Miért hozzuk fel ezt? Mert a mi érdekünkben, no-ha nem ismerhetünk be semmiféle bűncselekményt, vagy az előbbihez hasonló ateizmust, bírósági eljárást nem tartotok, hanem esztelen szenvedéllyel az ártó démonok ösztönzésére semmit ki nem vizsgálva, meggondolatlanul ítélnék el bennünket. 2. Mondjuk csak ki az igazságot! Valamikor régen megjelentek az ártó démonok, kik asszonyokon erőszakot követtek el és fiúkat gyaláztak meg, az emberek között félelmetes látványosságokat műveltek, hogy így maguk mellé állítsák őket, főleg azokat, kik nem józan ésszel ítélték meg a történeteket, s a megfélemlítettek nem ismerték fel az ártó démonokat, ezért isteneiknek nevezték azokat, s olyan névvel illették őket, amit a démonok maguknak akartak. 3. A későbbi időkben Szókratész igaz beszédeivel és kritikájával megkísérelte elállítani és eltéríteni az embereket a démonoktól, de a démonok a gonoszságban elmerült emberek közreműködésével éppen őt irtották kies, mint ateistát, és az istenek gyalázójaként ítélték el, mert mint mondták, új demont akart bevezetni. Velünk is hasonló módon tesznek. 4. Nemcsak a görögök között cáfolta meg mindezeket a helyes gondolkodás Szókratész által, hanem így tett a barbárok között is, sőt ott maga az Értelem tette meg ezt, aki alakot öltött és emberré lett, Jézus Krisztusnak nevezték, az ő követői lennének mi, s tőle indítva az ilyenféleképpen munkálkodó démonokat nem csupán helytelenül cselekvőknek mondjuk, hanem gonoszoknak és tiszteletünkre méltatlanoknak, mivel ők még az erényekre törekvő emberekéhez hasonló tetteket sem vittek végbe.

VI. 1. Innét van a vád, hogy minket ateistáknak tartanak, mert mi az ilyenféleképpen munkálkodó istenekkel szemben bevalljuk, hogy ateisták vagyunk; de nem így az Istennel kapcsolatban, ki valóban igaz, az igazságosságnak, a megtartóztatásnak és minden más erénynek az atyja, ki minden bűntől mentes. 2. őt imádjuk és tiszteljük mi, meg a tőle jött Fiút, ki megtanította velünk mindezeket, s a kíséretében levő angyalok seregét, és a prófétai Lelket; lélekben és igazságban hódolunk előttük, s mindenkit erre akarunk megtanítani, ahogy ezt mi is tanultuk, mindezeket irigység nélkül oktatjuk.

VII. 1. Valaki közbevetné, hogy a keresztények között is akadnak bűnösök. 2. Igaz, sokszor sokakat elítélhetnétek, mikor a vádlottak életét vizsgáljátok, de nem a fentebb említett dolgok miatt ítélnétek el. 3. Felhozhatjuk itt még azt is, ahogyan a görögök között mindazokat, kik az erényes életre tanítottak — még ha tanításukban egy-mással szembenállón is beszéltek —, közös elnevezéssel filozófusoknak mondjuk, úgy a barbárok között, akiket bölcseneknek tartottak, a keresztény kifejezéssel illették. 4. Ezért kérjük az ellenünk emelt vádakkal kapcsolatban tetteink kivizsgálását, hogy a vizsgálat lezáródásával mint bűnöst ítélnék el valakit, és ne úgy, mint keresztényt; ha pedig valakit tisztáznak a vádak alól, úgy kapjon felmentést mint keresztény, aki nem követett el bűncselekményt. 5. Bevádlóink

megbüntetését már nem kérjük, mert nyilvánvaló rosszindulatuk és a jó felőli tudatlanságuk éppen elég vád számukra.

VIII. 1. Fontoljátok meg jól, mert mindezt a ti érdeketekben mondjuk, mert megtagadhatnánk a válaszadást. 2. Mi nem akarunk hazugságban élni, mi egy tiszta, örökké tartó életre törekszünk, az Isten, a mindenség atyja és megteremtője melletti életre vágyunk, ezért vagyunk készek mindig a hitvallásra, mivel elfogadtuk és hiszünk abban, hogy mindebben azokat követjük, kik Istenről tetteikkel tettek tanúságot; mert ezek-azzal, hogy őt követték, eljutottak a vele való életre, melyben a rossz nem férközhet hozzájuk. 3. Röviden ebben áll a mi reménységünk, amit mi Krisztustól tanultunk, és amit mi tanítunk. 4. Hasonlóképpen tanított Platón is azzal, hogy Radamanthusz és Minosz fogják megbüntetni az eléjük állított gonoszokat; és mi is valljuk, hogy ez megtörténik, csakhogy. Krisztus által; a lélek újra egybekapcsolódik a testtel és így lesz örök büntetésre ítélve, de nem csupán egyetlen évezredre, ahogy Platón állította. 5. Nehogy valaki lehetetlennek és hihetetlennek gondolja ezt, akár nekünk, akár másoknak tulajdonítva a tévedést, amíg a tényekben meg nem győződik arról, hogy mi valótlan állítunk.

IX. 1. Sem rendszeres áldozatbemutatással, sem virágkoszorúkkal nem hódolunk emberi alkotások előtt, melyeket a templomokban felállítottak és isteneknek neveznek, ezeket mi életteleneknek és halottaknak tartjuk; isteni formájuk nincsen – és nem hinnénk, hogy az Istennek ilyenféle alakja lenne, ahogy egyesek ezt állítják, hogy ilyenképpen kell tisztelni –, hanem az így megjelenő gonosz démonok neve és alakzata ez. 2. Mi szükség van arra, hogy elmondjuk nektek azt, amit úgy is tudtok, hogy mindezeknél a művészek az anyag megmunkálói, mintázói és kivésői, kiöntői és cizellálói! Nem egy esetben oda nem illő edényekből, művészetük révén ezek alakját megváltoztatva formázzák meg azokat, melyeket isteneknek neveznek. 3. Ezért mindezt nemcsak holmi esztelenségnek tartjuk, hanem az istenség meggyalázásának is, ő ugyanis alakban és emberi szavakkal ki nem fejezhető – és még így neveznek el romlandó dolgokat, melyek gondozásra szorulnak. 4. A művészeik mindenféle ocsmányságot üző erkölcstelenségét, mit kár lenne részleteznem, ti is nagyon jól ismeritek; hogy alkotásuk közben hogyan rontják meg a lányokat. 5. Milyen elvakult lélekre vall még arról beszélni is, hogy kicsapongó emberek mintázzák meg és formálják ki az imádott isteneket, sőt a szentélyekbe, ahova ezeket elhelyezik, öröket állítanak, s nem fontolják meg azt, hogy akár rágondolni vagy kimondani is szentségtörés: emberek az istenek örei lettek!

X. 1. Velük szemben mi olyan Istent fogadtunk el, akinek anyagi áldozatot nem kell bemutatni, mert mi úgy tartjuk, hogy ő az, aki mindent adományoz. Mi úgy tanultuk, fogadtuk el és hisszük, hogy ő azokat ismeri magáénak, akik őt követve jót cselekednek, mértékletesen, igazságosságban és emberszeretetben élnek, meg Istenünk más tulajdonságainak megfelelően, kit semmiféle tőlünk származó névvel nem szólítunk. 2. Mi azt tanítjuk, hogy kezdetben, az alaktalan anyagból jóságában és az emberért ő formált meg mindent, főként azokért, akik cselekedeteikben az ő szándékának megfelelően méltónak mutatkoznak arra – és ez a mi hitünk, – hogy vele együtt éljenek halhatatlanságban, szenvedéseiktől megszabadultan. 3. Ahogyan kezdetben megalkotta azokat, amelyek nem léteztek addig, úgy tette lehetővé azt is, hogy mi, ha a hozzá méltó dolgokat választjuk, kiérdemeljük a halhatatlanságot és az együttléteket vele. 4. Ami kezdetben volt, az nem állt hatalmunkban, ő viszont úgy akarta, hogy a neki megfelelőet válasszuk, ezért ruházott fel bennünket értelmi képességgel, s ezen az úton járva elvezet bennünket a hitre. 5. Mivel ezeket minden ember érdekében mondjuk, nemcsak hogy nem tilos megismerni, sőt inkább buzdítunk mindenkit ezek megismerésére. 6. Amit ugyanis az emberi törvények nem tudtak megtenni, azt megtette az isteni Ige, noha a gonosz démonok sokféle hamis és istentelen vádat terjesztettek ellenünk – ezekből ugyan egyet sem követtünk el, – őket mindenben gonosz, és természetük szerint különböző szenvedélyek vezetik.

XI. 1. Ti pedig amikor arról hallotok, hogy mi egy országra várunk, minden mérlegelés nélkül úgy tekintetek ránk, mintha valami emberek által megszervezett királyságra gondolnánk, holott mi arról beszélünk, hogy Isten közelében épül fel az; és hogy ez így van, abból a tényből is kitűnik, hogy kérdéseitekre bevalljuk: keresztények vagyunk, noha tudjuk, hogy halálbüntetést szabtok ki arra, aki ezt beismeri. 2. Ha mi valamiféle emberektől megszervezett országra várnánk, akkor bizonyára tagadnánk is, nehogy elpusztíthassanak bennünket, és igyekeznénk rejtekben meghúzódni, hogy így terveink megvalósulását elérjük; de mivel nem a jelenlévőkben van reményünk, nem törődünk hóhéraikkal, mert a halál is csak nyereség lehet számunkra.

XII. 1. Minde4nkinél inkább hallgatunk rátok, és együtt küszködünk veletek a béke megteremtésén, mivelhogy mi azt tanítjuk, Istenünk elől nem rejtőzhet el sem a gonosz-tevő vagy a fősvény, az erőszakoskodó vagy az erényes életű, mert mindenki, tetteinek megfelelően, vagy az örök büntetés vagy az örök boldogság felé halad. 2. Ha minden ember tudatában lenne ennek, egy pillanatra sem választaná a rosszat, ismerve azt, hogy ezzel a tűz általi kárhozatra jut; hanem minden tetteivel inkább a jóra törekedne és az erényekben ékeskedne, hogy Isten közelébe jutva élvezhesse a boldogságot, megmenekülve a kínoktól. 3. A gonosztevők pedig elrejtőzni igyekeznek a töletek kiszabott törvények és büntetések elől, nem azért, mintha törvényeitek nem lennének helyénvalóak, hanem mert jól tudják azt, hogy bűncselekmények elkövetése után előletek elfuthatnak, mivel ti is csak emberek vagytok; de ha felfognák azt, és elhinnék, hogy Isten elől már nem tudnak elrejtőzni sem tetteikben sem gondolataikban, és csak magáért a meghirdetett büntetések miatt, minden körülmények között megtartanák a rendet, amit ti magatok is szeretnétek elérni. 4. Ha pedig azt kellene mondani, hogy ti magatok is féltetek attól, hogy mindenki az igazság szerint járjon el, és ezzel nem lenne többé alkalmatok arra, hogy valakit is megbüntessetek, akkor valóban hóhéroknak tünnétek, és nem jó-akarátú uralkodóknak. 5. Meggyőződésünk az, hogy mindez eredendően a gonosz démonok műve, akik áldozatbemutatást és imádást hajtanak be azokon, kik esztelenül élnek – mint már utaltunk erre –, de rólatok, akik törekedtek a helyes istentiszteletre, és a bölcsességben való elmélyedésre, nem tételezzük fel, hogy esztelenül cselekednétek. 6. Ám ha ti – az esztelen emberekhez hasonlóan –, a szokásokat az igazság elé helyezitek, járjatok el úgy, ahogy hatalmatok lehetővé teszi, de így még a fejedelmek is, akik az igazsággal szemben a szóbeszédnek adnak hitelt, olyanok, mint a sívatagi rablók. 7. Hogy szerencsét-lenség ne érjen így benneteket, az Értelem is rámutat erre, kinél jobb uralkodót és igazságosabb kormányzót Isten után, ki őt szülte, mi nem ismerünk. 8. Ahogyan mindenki elutasítja azt, hogy az atyák szegénységét, gonosztetteit, vagy gyalázatát a fiak nem öröklik; ugyanúgy, ha valakinek véleményét az Értelem nem fogadja el, azt az értelmes ember nem választja. 9. De hogy mindez be is fog következni – mint utaltam erre, – ami tanítónk megmondotta előre, ki a mindenség atyjának és uralkodó Istenének a fia és küldötte, Jézus Krisztus, kiről mi a keresztény elnevezést nyertük. 10. Mi biztosak vagyunk abban, amit ő tanított, mert az ő szavai megvalósulását láttuk, amiket annak idején a jövőre vonatkozóan megmondott; mert isteni mű a jövő dolgok előzetes meghirdetése és az is, hogy a tények mutatják, úgy történtek, amint előre megmondta. 11. Ezen a ponton le is zárhatnánk beszédünket, semmit sem szükséges hozzáfűzni, mivel így is arra méltathatnátok, hogy igazaknak és igazságosaknak ítéljétek meg bennünket; de tudatában vagyunk annak, hogy nem is olyan egyszerű rövid időn belül megváltoztatni a tudatlanság által fogvatartott lelket, azért hogy meggyőzzük az igazság barátait, né-hány dolgot még szeretnénk hozzáfűzni abban a hiszemben, hogy az igazság szembeállításával a tudatlanság eloszlik.

XIII. 1. Mi nem tartjuk magunkat istenteleneknek (ateistáknak), mert megadjuk a tiszteletet a világmindenség alkotójának, neki ugyanis nem véres vagy illatáldozatra van szüksége, 2. hanem ahogy mi ismerjük, a minden ügyünkben végzett imádás és hálaadás szavaival – amennyire csak erőnkől telik –, magasztaljuk őt, mert hozzá egyedül az méltó,

hogy nem emésztyük el tűzben, amit ő táplálékul teremtett, mivel ezek a mi javunkat és a szegényeket szolgálják; neki pedig ünnepi szavakkal adunk hálát, himnuszokat zengünk a teremtésért, hogy mindent boldogulásunkra alkotott: a dolgok sokféleségét, az idő-szakok váltakozását; és arra kérjük őt, hogy újra a halhatatlanságban élhessünk a belé vetett hit által – ki ne is-merné el mindezt az értelmes emberhez illőnek ? 3. Most elétek fogjuk tárni azt, hogy mi ésszerűen tiszteljük Jézus Krisztust, mindezen dolgoknak tanítóját, ki ezért született közénk, kit Judeában, Tibérius császár prokurátora, Poncius Pilátus alatt feszítettek keresztre, őt valóban Isten Fiának ismerjük, és hogy a második helyet foglalja el, harmadsorban pedig a prófétai Lelket. 4. Azért vádolnak minket örülséggel, mert a második helyet a változatlan és örök Isten után, a mindenség szülője után, mint vélik, mi egy megfeszített embernek adjuk, merthogy ők nem ismerik ennek misztériumát, mi meg arra intünk titeket, figyeljetek ránk, amikor azt elmagyarázzuk.

XIV. 1. Mindenek előtt óvatosságra intünk benneteket, vigyázzatok, nehogy azok a démonok, kiket az előbbieken már eléggé felingereltünk, titeket most elámítsanak és elfordítsanak attól, hogy egyáltalán figyelemmel kíséritek és megértsétek szavainkat – mert ők azon vannak, hogy benneteket rabszolgáiknak és intézőiknek megtartsanak, álmjelenéseikkel és mágikus üzelmeikkel láncon tartják azokat, akik nem küzdenek megszabadulásukért –, ahogyan mi elhagytuk őket úgy, hogy miután az Értelem (Ige) hívei lettünk, az egyetlen és születetlen Istent követjük Fia által; 2. mi, akik közül sokan egykor erkölcstelenségben tobzódtak, most minden mást kizárva az önmegtartóztatáshoz ragaszkodnak; akik közül sokan egykor mágiát üztek, a jó, a születetlen Istennek szentelik magukat; akik közül sokan egykor a pénzt és a vagyonszerzést minden másnál inkább sóvárogták, most vagyonukat odaadják a közösségnek és megosztják azt a szücséget szenvedőkkel; 3. mi, akik közül sokan egykor gyűlölték egymást, sőt megölte egyik a másikat, sokat törődtek azzal, hogy ki nem tartozott népünkhöz szokásai vagy életfelfogása révén, most Krisztus eljövele után közösségben élünk velük, sőt el-lenségeinkért imádkozunk, és azokat, kik igazságtalanul gyűlölnék bennünket, igyekszünk meggyőzni, mert Krisztusnak helyes parancsai szerint élven tudjuk csak remélni azt, hogy megnyerjük Istentől mindazt, ami javunkra válik. 4. De nehogy olyanoknak tűnjünk, mint akik meg akarnak téveszteni benneteket, még a magunk ügyének fel-tárása előtt jónak látjuk, hogy magának Krisztusnak tanításából valamit idézzünk; nektek, a hatalom birtokában levő királyoknak lesz kötelessége megítélni, hogy mi valóban ezeket tanultuk és tanítjuk. 5. Beszédei rövidek és tömörek voltak, nem volt ő szofista, mivel az Isten ereje volt az ő szava._

XV. 1. Az önmegtartóztatással kapcsolatban ő azt mondotta: Aki egy asszonyra kívánkozva néz, az már házasság-törést is követett el szívében az Isten előtt (vö: Mt 5, 28). 2. Vagy: Ha a jobb szemed megbotránkozottat, vánd ki, mert jobb neked egy szemmel bejutnod a mennyek országába, mint kettővel az örök tűzre kerülni (vö: Mt 5, 29.18.9). 3. Továbbá: Aki elbocsátott nőt vesz feleségül, házasságot tör (Mt 5, 32). 4.-És: Vannak, akiket emberek tesznek képtelenné a házasságre, vannak, akik így születnek, de van-nak, akik magukat teszik ilyenné az Isten országáért, és nem mindenki tudja ezt felfogni (vö: Mt 19, 11.12). 5. így azok, akik az emberi törvényeknek megfelelően második házasságot kötnek, a mi Mesterünk szemében már bűnösök, és már azok is, akik más asszonyára kívánkozva néznek; nemcsak azokat veti el magától, akik tettükben követtek el házasságtörést, hanem azokat is, akiknek ez szándékában állt: mert nem csupán a tettek nyilvánvalóak Isten előtt, hanem a vágyak is. 6. Sokan vannak még azok a hatvan és hetven év körüli férfiak és nők, akik gyermekkoruktól fogva Krisztus tanítványai, mindmáig romlatlanok maradtak, és minden emberfajtából tudnék mutatni ilyeneket. 7. Beszélhetnénk most azoknak megszámlálhatatlan sokaságáról is, akik a zabolátlanságtól elfordulva ennek megfelelően éltek és tanítottak. Krisztus ugyanis nem az igazakat és a megtartóztató életűeket szólította fel élet-módjuk megváltoztatására, hanem az istenteleneket, a zabolátlanokat és az igazságtalanokat. 8.Ő így beszélt: Nem azért jöttem,

hogy az igazakat, hanem a bűnösöket hívjam a megtérésre (vö: Lk 5, 32). A mennyei Atya ugyanis inkább akarja a bűnös megtérését, mint megbüntetését. 9. Arról pedig, hogy mindenkivel kell törődnünk, ezeket tanította: Ha azokat szeretitek, akik titeket is szeretnek, mi többet tesztek, így tesznek a paráznák is. Én pedig mondom: Imádkozzatok ellenségeitekért, és szeressétek azokat, akik gyűlölnék benneteket, áldjátok átkozóitokat, és imádkozzatok üldözőitekért (vö: Mt 5, II 16; Lk 6, 27). 10. Arról pedig, hogy javainkat a szűkséget szenvedőkkel meg kell osztanunk, és hogy semmit se tegyünk dicsőség-vágyból, ezeket mondotta: Aki csak kér tőletek, adjatok neki; ha valaki kölcsönt akar tőletek, ne utasítsátok el (vö: Mt 5, 42). Ha csak azoknak adtok kölcsönt, akiktől azt vissza is várjátok, ugyan mi többet tesztek, így tesznek a vámosok is (vö: Lk 6, 34). 11. Ti pedig ne gyűjtsetek kincseket a földön, hol a moly és a rozsdá megemészti vagy tolvajok ellopják; gyűjtsetek inkább kincseket magatoknak a mennyben, ahol sem a moly sem a rozsdá nem emészti el (vö: Mt 6, 19-20). 12. Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, de a lelkét elveszíti? mert mit is adnak érte cserébe? (vö: Mt 16, 26). Gyűjtsetek inkább magatoknak kincseket a mennyben, ahol sem a moly, sem a rozsdá nem emészti el (vö: Mt 6, 20). 13. Vagy: Legyetek mások javára és irgalmasak, ahogy Atyátok is javatokra van és irgalmas, és felkelti napját bűnösökre, igazakra és gonoszokra (vö: Mt 5, 45). 14. Ne aggodalmaskodjatok azon, mit egyetek és mibe öltözzetek. Nemde többek vagytok ti a madaraknál vagy a mezei vadaknál? Ezekről az Isten gondoskodik (vö: Mt 6, 25k). 15. Ne aggodalmaskodjatok, hogy mit egyetek és mibe öltözzetek, tudja a ti mennyei Atyátok, hogy mindezekre szűkségetek van. 16. Keressétek a mennyek országát, és mindezek hozzá adatnak. Ahol ugyanis a kincse van, ott az ember értelme is (vö: Mt 6, 21). 17. És: Ne tegyétek ezeket úgy, hogy az az emberek előtt legyen láthatóvá, mert akkor nem lesz jutalmatok Atyátoknál, ki a mennyekben van (vö: Mt 6, 1).

XVI. 1. Azzal kapcsolatban, hogy a rosszat tűrni kell, és mindenkit harag nélkül szolgálni, zekét mondotta: Aki megüti jobb arcodat, tartsd oda neki a balt is; aki elveszi a tunikádat, ne vond meg tőle köpenyedet (vö: Lk 6, 29). 2. Aki haragra lobban, méltó a tűzre (vö: Mt 5, 22). Mind-azzal, aki téged ezer lépésre kényszerít, menj kétezret (vö: Mt 5, 41). Jótetteitek úgy fényeskednek az emberek előtt, hogy aki látja, csodálkozzon el Atyátokon, ki a mennyekben van (vö: Mt 5, 16). 3. Azzal, hogy a rosszat ne viszonzzuk rosszal, nem azt akarta, hogy a gonoszokat utánozzuk, hanem azt, hogy türelemmel és szerénységgel térítsük vissza mindazokat, akik a gonosz kívánságokban és gyalázatban haladnak előbbre. 4. Ezt éppen azok példájával igazolhatnám, akik egykor közétek tartoztak: erőszakos és elnyomó jellemük megváltozott, vagy szomszédaik türelmes élete győzte meg őket, vagy útitársaik hallatlan szelídségére figyeltek fel, vagy az alakította át őket, hogy mindezt megtapasztalhatták azoknál, akikkel kereskedtek. 5. Hogy mi semmiféle körülmények között se esküdözünk, hanem mindenkor csak az igazat mondjuk, ő így rendelkezett: Semmiképpen se esküdjél, legyen szavatok igen-igen, nem-nem, ami ezeknél több, az a gonosztól van (vö: Mt 5, 34.37). 6. És hogy egyedül csak Istent kell imádnunk, ezt mondotta: A legnagyobb parancsolat ez: Uradat, Istenedet imádjad és egyedül csak neki szolgálj teljes szívedből és teljes elmédből (vö: Mt 22, 37), Uradat, Istenedet, aki megalkotott téged! 7. Amikor pedig odament hozzá valaki és ezt mondotta: Jó mester! ő így felelt meg: Senki sem jó, csak egyedül az Isten, aki mindent teremtett (vö: Mk 10, 17). 8. Azokat pedig, akik nem tanítása szerint élnek, nem is lehet keresztényeknek tartani, még ha szájjal Krisztus tanítását is vallanák, mivel nem azok, akik csupán csak hirdetik, hanem azok üdvözülnek, akik azt meg is teszik — mint mondotta. 9. Mert ő ezt mondta: Nem mindenki, aki azt mondja nekem: Uram, Uram, megy be a mennyek országába, hanem aki megteszi az én mennyei Atyám akaratát (vö: Mt 7, 21). 10. Aki hallgat rám és megteszi azt amit mondok, azt hallgatja, aki engem küldött (vö: Lk 10, 16). 11. Sokan fogják azt mondán nekem: Uram, Uram, hát nem a te nevedben ettünk és ittunk, és műveltünk hatalmas dolgokat? Akkor én így szólok hozzájuk: Távozzatok

tőlem, törvénytelenégeket műveltetek (vö: Mt 7. 22s). 12. Ott majd sírás lesz és fogcsikorgatás, akkor az igazak úgy ragyognak mint a nap, a gonoszok pedig az örök tűzre jutnak (vö: 13, 42s). 13. Sokan jönnek ugyanis az én nevemben kívülről a bárányok bőrébe öltözöttek, de belülről ragadozó farkasok. Gyümölcsöikről ismeritek meg őket. Mert minden fát, mely nem terem jó gyümölcsöt, kivágnak és tűzre vetnek (vö: Mt 7, 15s). 14. Büntessétek tehát azokat, akik nem élnek az ő tanítása szerint, csupán csak keresztényeknek mondják magukat; és mi ezt kérjük is tőletek!

XVII. 1. Mi azon vagyunk, hogy mindenütt mindenkit megelőzzünk, mikor megbízottaitoknak kifizetjük az adókat és a járandóságokat, ahogyan ezt őtőle tanultuk. 2. Abban az időben ugyanis jöttek hozzá néhányan és megkérdezték tőle: Kell-e a császárnak adót fizetni? Ő így felelt: Mondjátok meg nekem, kinek a képe van a pénzen? Azok azt mondták: A császáré. Erre ő így válaszolt meg nekik: Adjátok meg tehát a császárnak, ami a császáré, Istennek pedig, ami az Istené (vö: Mt 22, 17k). 3. Mindezek folytán mi egyedül csak az Istent imádjuk, benneteket pedig minden más dologban készségesen szolgálunk; királyokat és az emberek vezetőit elismerjük, és imádkozunk, hogy a királyi hatalommal együtt megfontolt gondolkodást is találjunk bennetek. 4. Lehet, hogy ti megvetitek imádságainkat, hogy mindent nyíltan beismerünk, ám semmi vád nem érhet bennünket, akik azt hisszük, vagy inkább az a meggyőződésünk, hogy mindenki a tettei érdeme szerint jut az örök tűz büntetésére, és mindenkinek számot kell adni aszerint, hogy milyen képességeket kapott az Istentől, Krisztus figyelmeztetése alapján: Akinek az Isten többet adott, attól többet is kér számon (vö: Lk 12, 48).

XVIII. 1. Gondoljatok csak az előttek elhunyt uralkodókra, olyan halállal haltak meg ők is, mint mindenki; és ha ez egy érzékektől megfosztott állapotba vezetne, akkor az jutalom lenne minden igazságtalan embernek. 2.11x pedig mindenkiben megmarad az érzékelés, és az örök büntetés is létezik, el ne mulasszátok, hogy erről meggyőződjetek, és elhiggyétek, hogy mindez igaz. 3. A halottidézés és az ártatlan gyermekek belső részeinek megtekintése által végzett jóslások, az emberi lelkek megidézése, továbbá azok is, amiket a mágusok és ezek segédei a megidézett lelkektől küldött álmoknak neveznek, és azoknak az üzelmei, kik az ilyesmikben jártasak, meggyőznek titeket arról, hogy a halál után is érzékel a lélek, és hogy a halottak lelkei embereket tartanak fogva vagy dobálnak, ezeket démonoktól megszállottaknak vagy ördögöseknek mondja mindenki, meg az is, amit nálatok Amphilókhosz, Dodona vagy Püthón jóslatának neveznek, és megannyi más ezekhez hasonló, lejegyzett mondások, akár Empedoklésztől, Püthagóraszstól vagy Platóntól és Szókratésztől, és a Homérosz által emlegetett üreg, meg Odüsszeusz alászállása ezen meg hasonló más titkok kifürkészésére. 6. Minket is így fogadjatok el, mert mi, nem kevésbé mint ők, hittünk az Istennek, sőt még jobban, mert abban is reménykedünk, hogy halott, földbe temetett testünket egykor visszanyerjük, mivel állítjuk, hogy Istennél semmi sem lehetetlen.

XIX. 1. Gondoljuk meg jól, mit is tarthatnánk hihetlenebbnek, azt, hogy nem leszünk testben, vagy hogy az emberi magnak abból a cseppjéből csont, ideg és hús formálódik, mint tapasztaljuk? 2. Csak feltételezésképpen mondjuk: Ha történetesen nem lennétek ilyenek, és nem ilyen módon születettek volna, valaki nektek megmutatná az emberi magvat, és mellé tenné a megfestett (emberi) képmást, vajon elhinnétek-e, hogy az ilyenné változik, ha megtörténni nem látnátok? Nem! Dehát ki merné ezt kétségbe vonni?! 3. Ugyanígy, mivel még senkit sem láttatok feltámadni a halálból, nem is hisztek benne. 4. De mégis, ahogyan az a kezdetben kis csepp ilyenné tud alakulni, még ha az lehetetlennek is tűnik előttek, megvalósulását mégis látjátok, ugyanígy gondolkodjatok erről is, hogy bármennyire hihetetlen, a földbe elhintett, fel-bomló és oszlásnak induló emberi testek vetése a maga idejében, Isten rendeletére feltámad, és magára ölti a halhatatlanságot. 5. Hogyan is beszélhetnek Istenhez méltó hatalomról azok, akik azt mondják, minden visszatér abba, amiből keletkezett, ezen kívül semmi mást nem állíthatunk, még Istenről sem, ezt mi nem

mondhatjuk; azt azonban legalább beláthatjuk, hogy lehetetlennek kell tartaniok azoknak a dolgoknak a létrejöttét, melyekről tudják, hogy ilyen dolgokból keletkeztek, sőt önmagukat és az egész világot is. 6. Jobb inkább hinni azokban, melyek a mi természetünknek, vagy az emberek előtt lehetetlennek tűnnek, semhogy a többiekhez hasonlóan a hitetlenek közé soroljanak bennünket, mivel egykor a mi tanítónk, Jézus Krisztus – mint tudjuk –, azt mondotta: „Ami az embereknek lehetetlen, az Istennél lehetséges” (vö: Mt 19, 26). 7. És azt is mondotta: „Ne féljete azoktól, akik megölnék titeket, mert ezen túl semmit sem tehetnek; féljete inkább attól, aki el tud pusztítani, és a testet a lélekkel együtt a Gehennára veti” (vö: Lk 12, 4). 8. A Gehenna pedig az a hely, ahol büntetés vár mindazokra, kik igazságtalanul éltek és nem hittek mindannak bekövetkeztében, amit az Isten Krisztus által tanított.

XX 1. Szibilla és Hüsztaszpész² egyformán hirdették, hogy a mulandó dolgok tűz által pusztulnak el. 2. A sztoikusoknak nevezett filozófusok azt tanítják, hogy még maga az Isten is tűzben enyészik el, és azt is hirdették, hogy ezen átváltozás után a világ kezdődik; mi ugyan valami többnek, a változások felett állónak gondoljuk az Istent, a mindenség megalkotóját. 3. Ha pedig mi a nálatok oly megbecsült költőkhöz és filozófusokhoz hasonlóan tanítunk valamit, sőt nem egy esetben többet, Istenhez méltóbbat, és egyedül csak mi hozunk fel bizonyítékot is mellette, akkor miérthogy senki másra nem, csak ránk zúdul jogtalanul a gyűlölet? 4. Ha azt mondjuk, hogy Istentől ered minden és ő rendez el mindent, úgy tűnik, mintha Platón tételét állítanánk; ha a világégésről beszélünk, a sztoikusokét, ha pedig a gonoszok lelkének érzeikben való megbűnhődését a halál után, meg a jóknak a szenvedésektől távol egy boldog életben való megszabadulását hirdetjük, úgy tűnik, mintha azt tanítanánk, amit a költők és a filozófusok. 5. Menanderrel a komikussal, meg a többiekkel, akik hasonlóan tanítottak, mi is azt hirdetjük, hogy az emberi kezek alkotásai előtt nem kell leborulni, mert ők is nagyobbak mondották a tárgyak elkészítőit.

XXI 1. Azzal, hogy tanítunk az Igétől, — aki az Isten elsőszülöttje, és azt is állítjuk róla, hogy őt egyesülés—nélkül szülte nekünk, vagyis Jézus Krisztusról, a mi tanítónkról, akit megfeszítettek, meghalt, feltámadott, felment az égbe —, nem mondunk semmi újat, hiszen ti is beszéltek Zeusz fiáról. A nálatok oly megbecsült írók Zeusznek megannyi fiáról beszélnek; jól ismeritek ezeket: Hermészt, a tolmácsot és mindenek tanítóját; Aszklépioszt, az orvost, akit villám sújtott és az égbe szállt; Dionüszioszt, a szétmarcangoltat; Héraklészt, aki a kínok elől menekülve a tűzbe vetette magát; a Lédától született Dioszküroszokat, vagy a Danaé szülte Perszeuszt, az emberektől származó, Pegazus-lóra szállt Bellerofontészt. 3. Mit mondjunk Ariadnéról, meg a többiekről, akik hozzá hasonlóan csillagokká változtak át? Beszéljünk talán elhunyt császáraitokról, kiket a halhatatlanok közötti életre méltattatok; esküre vezettetek elő valakit, aki látta a máglyáról az égbe szállni az elhamvadó Caesart. 4. És miket mond-hatnánk el külön-külön azok cselekedeteiről, akiket Zeusz fiainak mondtok; ki ismeri ezeket, annak nem szükséges elismételni, csak azt jegyzem meg, hogy épülésre és nevelési céllal írták le ezeket, de helyesen cselekszik az, ki az isteneket utánozza?! 5. A megfontolt lélektől távol áll az istenekkel kapcsolatban ilyenekre gondolni, így az istenek atyjáról és vezérééről úgy beszélni, hogy az az apagyilkos Zeusz, szintén apagyilkos származéka, aki gonosz és szégyenletes szerelmi vágyában rabolta el Ganümedészt, meg azt a sok házasságtörő asszonyt, akiktől hasonló cselekedeteket elkövető fiai születtek. 6. De ahogy már mondtuk, a gonosz démonok cselekedték ezeket; és mi azt tanultuk, hogy egyedül mi kapjuk meg a halhatatlanságot, akik Isten közelségében szentül és erényesen élünk és hisszük azt is, hogy a velünk szemben igazságtalanok, akik nem térnek meg, az örök tűzben fognak bűnhődni.

XXII. 1. Az Isten fiát, akit mi Jézusnak nevezünk, bár egészen ember volt, bölcsessége által lehet Isten Fiának mondani, merthogy „istenek, emberek atyjának” nevezi minden író az Istent. 2. A mi hitünk szerint pedig egy sajátos módon, a szokványos születési formától eltérő módon született ő, az Isten Igéje az Istentől, mint az előbbieken mondtuk, és mint ilyen,

hasonló a ti Hermészekhez, akiről azt mondjátok, hogy az Istentől hírt hozó Ige. 3. Ha valaki történetesen az ellen emelne kifogást, hogy keresztre feszítették, ebben hasonló ő Zeusz fentebb említett, szerintetek is szenvedő fiaihoz. 4. Halálukról – igaz nem egyező –, hanem igen különböző dolgokat meséltek, ami pedig a szenvedést magát illeti, Krisztusé sem tűnik kevesebbnek, sőt kimutatjuk, hogy nagyobb volt, – mint ahogy ígértük, – vagy még nagyobbak tarthatjátok, mivel tettei alapján mindenki beláthatja, hogy ő volt a nagyobb. 5. Ha hirdetjük, hogy szüztől született, ezzel olyasmit mondunk, mint ti Perszeuszról. 6. Ha pedig arról beszélünk, hogy születésüktől fogva sántákat és bénákat gyógyított meg, valamint halottakat támasztott fel, úgy tűnhet, hogy mi is olyasmiről beszélünk, mint amikor ti Aszklépiosz tetteit mondjátok el.

XXIII 1. De hogy ti is világosan lássátok azt, amiről azt állítjuk, hogy Krisztustól és az előtte élő prófétáktól tanultuk, meg hogy tanításunk egyedül igaz, és minden írásba foglalt tannál ősbib, és benne mi is ugyanazt mondjuk, mint ők; de ezzel nem azt kérjük, hogy velük együtt bennünket is elfogadjatok, hanem csak annak elismerését, hogy igazat beszélünk. 2. Egyedül csak ő, Jézus Krisztus született sajátos értelemben Istentől Fiúként, Isten Igéjeként, Elsőszülöttjeként és Erejeként, az ő akaratából lett emberré és bennünket megtanított ezekre, hogy az emberi nemet megváltoztassa és felemelje. 3. De mielőtt még ő az emberek között emberré lett volna, azok – ezzel a fentebb említett gonosz démonokra utalok –, róluk a költők tudósítottak, és kitalált meséiket valóságnak adták ki, kiagyaltak egész sereg gyalázatosságot és istentelenséget, amivel most minket rágalmaznak, bár ezeket sem tanúsítani, sem igazolni nem tudják. Most számbavesszük valamennyit.

XXIV 1. Először is, noha a görögökéhez hasonló dolgokról beszélünk, egyedül bennünket gyűlölnék Krisztus nevéért; noha semmivel sem vádolhatnak, mégis mint bűnösöket ölnek meg minket, amikor különböző helyeken fákat, folyókat, egereket, macskákat meg más esztelen állatokat imádnak, és mivel ezen kultuszok művelői sem egyeznek meg egymással, hanem különböző helyeken mást és mást részesítenek istennek kijáró tiszteletben, ezért egy-mist is istentelennek tartják, mert nem ugyanazokat tisztelik. 2. Csak azt az egyet vethetitek szemünkre, hogy nem imádjuk a ti isteneiteket, és a halottak sírjára nem viszünk ital-, illat- és ételáldozatokat, meg koszorúkat. 3. Nagyon jól tudjátok ti is, hogy ugyanazon dolog lehet az egyik számára isten, a másiknál már állat az, a harmadiknál pedig áldozat.

XXV 1. Másodszor, mi, akik az emberiség minden faj-tájából vagyunk, egykor mi is tiszteltük Bakkhoszt, Szemelé fiát és Apollónt, Létó fiát, akik férfiszerelemtől hajtva annyiszor tettek olyasmit, amit még említeni is szégyen; vagy Perszephonét és Aphroditét, akik Adóniszután bolondultak, és ti még ezeknek a misztériumát ünneplitek; vagy Aszklépioszt, meg mást közülük, kiket isteneknek tartanak; de Jézus Krisztus megismerése óta –még ha halállal fenyegetnek is – elvetjük ezeket; 2. magunkat pedig a nem született és a szenvedésektől mentes Istennek szenteljük, kiről nem hisszük, hogy Antiopéhoz, vagy a neméhez hasonló többiekhez, sőt Ganümedészhez érzéki szerelem hevében közeledett volna, és hogy őt a bilincsekből Thetisz közben-járására a százkezünek kellett volna kiszabadítani, és hogy ő ezért támogatta volna Thetisz fiát, Akhilleuszt, aki ágyasa, Briszeisz kedvéért sok görögöt pusztított el. 3. Igazán sajnáljuk azt, aki ezekben hisz, mert tudjuk jól, hogy mindezek a gonosz démonok találmányai.

XXVI 1. Harmadszor pedig; miután Krisztusa menny-be fölment, a démonok egyes embereket arra indítottak, hogy magukat isteneknek mondják, akiket nemcsak nem üldöztök, hanem még tisztelnek is. Így Simont³⁰, aki szamariai volt, Gittón vidékéről származott, Claudius császár uralkodása alatt, a benne működő gonosz démonok által, mágikus erőben csodálatos dolgokat művelt, fővárostokban istennek tartották, szobrát mint istenét tisztelték, és ez a szobor a Tiberis folyó két hídjá között áll, ezzel a latin felirattal: SIMONI DEO SANCTO. Majdnem minden szamariai, sőt néhány más nemzetből való is a legfőbb istenként

imádta őt; egy bizonyos Helénát pedig, aki vándorlásaiban társa volt, annakelőtte pedig bordélyházi nő, úgy tisztelték, mint a tőle származó első „Elgondolást”. 4. Ugyanigy Menandrosz, aki szintén számariai, Simon tanítványa, Kapparetaia vidékéről származott, és ugyanazon démonok tartották hatalmukban, Antiókhiai tartózkodása alatt – mint tudjuk – sokakat megtévesztett mágikus művészetével, azt állította, hogy ő követőivel együtt halhatatlan; még ma is vannak, akik általa megtévesztve ezt vallják. 5. És az a bizonyos pontuszi Markion, ki még ma is tanítja követőinek, hogy ismerjenek el egy, a Teremtőnél nagyobb Istent, a démonoktól megszállottan a legkülönbélebb népek közül sokakat káromásba visz, hogy tagadják meg a mindenség teremtő Istenét, és ismerjenek el egy másik, nálánál nagyobb és hatalmasabb dolgokat művelő Istent. 6. Ezeket mind, akik a tanítványaik, keresztényeknek nevezik, valamiképpen úgy, mint a filozófusok között is mindet, noha nem egy véleményt vallanak, közösen a filozófia elnevezéssel jelölik. 7. Mi azokat a vádakat, melyekben mítoszokba illő rágalmakat híresztelnek rólunk – a lámpák felforgatásáról, a fajtalan szeretkezésekről, az emberi hús lakmározásáról – nem ismerjük el magunkról és hogy csupán csak a rólunk kialakult vélemények miatt üldözzetek bennünket, sőt meg is öljetek, határozottan visszautasítjuk. 8. Van a birtokunkban egy összeállítás, mely az összes téves irányzatot felsorakoztatja, ha látni akarjátok, átadhatjuk nektek

XXVII. 1. Mi, akik semmiféle igazságtalant vagy istentelent nem művelünk, azt tanultuk, hogy a csecsemők kitétele bűn; először is azért, mert úgy látjuk, hogy majdnem mindegyiket parázna célokra viszik el, nemcsak a lányokat, hanem a fiúkat is; és mint beszélnek, ahogyan a régiek marhákat, kecskéket, juhokat és lovakat tartottak, úgy most gyermekeket nevelnek paráznaságra, így a nőknek, hermafroditáknak meg más ocsmánykodásra nevelteknek egész hada áll készen a fajtalankodásra minden népnél. Bért, vámot, adókat szedtek utánuk, bár ezeket kellene kiirtani birodalmatokból. 3. Vannak közöttük még olyanok is, akik nemcsak belőlük élnek istentelenül, gonoszul és tisztátalanul, de fiaikkal, rokonaikkal és testvéreikkel is ocsmányságot üznek. 4. Akadnak olyanok is, akik feleségüket és gyermekeiket prostituálják, vagy köztudottan kéj-vágyból férfiatlanítanak másokat, hogy ezek aztán az. istenek Anyjának misztériumait végezzék; sőt az általatok oly igen tisztelt istenek majd mindegyikének nagy jeléül a kígyót teszitek oda. Míg ti nyilvánosan teszitek és tisztelitek a gonoszságokat, addig ezeket ellenünk vádként fel-. hozzátok, hogy attól az isteni világosságtól elfordulva teszünk ilyeneket; és nekünk, mivel az ilyen cselekedetektől tartózkodunk, ártani nem tudtok, de ártanak azok, akik mindezt teszik, másokat még hamisan is vádolnak.

XXVIII. 1. Mi a gonosz démonok fejedelmét nevezzük kígyónak, vagy sátánnak és ördögnek, ahogy ezt irataink tanulmányozása által megtudhatjátok, ő seregével és az őt követő emberekkel együtt a tűzben fog bűnhődni mind-örökre, ahogy ezt Krisztus elvre megmondotta. 2. Az emberi nem iránti szeretetében Isten eltekintett attól, hogy ez a határozata egészen így beteljesedjen, mert előre tudta azt, hogy lesznek majd olyanok, akik – ekkor még meg sem születtek – a bűnbánat által az üdvösséget akarják. 3. A kezdet kezdetén az emberi nemet ő értelmesnek, és azzal a képességgel felruházva teremtette meg, hogy az igazat válassza és a jót tegye, így egyetlen ember számára sem lehet kifogás Isten előtt; mert értelemmel felruházva és a dolgok megismerésére alkalmas képességgel születik. 4. Mégis vannak, akik mindezeket nem fogadják el Istennel kapcsolatban, nemlétezését hirdetik gondolkodási formákban való jártasságuknak felhasználásával, vagy elfogadják létezését, de belemerülnek a gonoszságokba, vagy - úgy vélik, hogy kőbe lehet őt zárni, vagy tanítják, hogy nincsen erény és bűn, mert minden ember saját szempontjából ítél valamit jónak vagy rossznak, és mindez igen nagy istentelenség, az igazságtól távol áll.

XXIX 1. A csecsemőket mi azért nem tesszük ki, mert azok gondozás nélkül meghalának, és ezzel mi is gyilkosokká válnánk; éppen azért kötünk házasságot, hogy a gyermekeket felneveljük; és ha nem lépünk házasságra, akkor teljes önmegtartóztatásban

élünk. 2. Ezért közülünk egy valaki, mert meg akart győzni benneteket arról, hogy vallásunkban nincs semmiféle szégyenletes együtt-hálás, Félix prefektusnak egy kérvényt nyújtott be Alexandriában, melyben engedélyt akart nyerni arra, hogy egy orvossal kasztráltathassa magát, merthogy ezt az orvosok nem merték megtenni a kormányzó engedélye nélkül. 3. Félix semmiképpen sem akarta aláírni, így az ifjú lelkiismeretesen kitarított elhatározása mellett azokkal együtt, akik ugyanúgy gondolkodtak. 4. Nem tartom alkalmatlannak, hogy éppen itt emlékezzünk meg Antinooszról, aki nemrég még szinte kortársunk volt, őt mindenki félelemből istenként tisztelni kezdte, noha tudták, ki volt, honnan való.

XXX 1. De ha valaki azt hozná fel ellenvetésként, hogy annak nincs semmiféle akadálya, Hogy az általunk Krisztusnak nevezett ember volt az emberek közül, és mágikus tudományával tette azokat a hatalmas dolgokat, amelyekről mi beszélünk, és ezért tűnhetett az Isten fiának ő, ezzel kapcsolatban ne nekünk higgyenek, akik róla beszélünk, hanem az eljövetele előtti próféták szavainak kell hitelt adni, mert a jövődöléseket mi szemünkkel láttuk és látjuk beteljesedni; éppen ezért úgy gondoljuk, hogy számotokra a legnagyobb és legigazibb bizonyíték ezeknek bemutatása.

XXXI. 1. A zsidók között voltak bizonyos férfiak, az Isten prófétái, akik által a prófétai Lélek megtörténtük előtt meghirdetett dolgokat, és jövődöléseiket az abban az időben élő judeai királyok, amikor azokat a próféták elmondták, a maguk héber nyelven a próféták által írásba foglaltatták, könyvekbe rendezték, így őrizték. 2. Ptolemaiosz, az egyiptomiak királya, amikor megalapította könyvtárát, abban össze akarta gyűjteni az összes, különféle szerzőktől származó írásokat, így tudomást szerzett a prófétákról is, és azzal a kéréssel fordult az abban az időben élő judeai királyhoz, Heródészhez³⁷, hogy küldje meg neki a próféták könyveit. 3. Heródész király pedig az említett héber nyelven megírt könyveket küldte el. 4. Mivel pedig a bennük megittak az egyiptomiak számára érthetetlenek voltak, ezért ismételten kérte a királyt, hogy küld-jön hozzá olyan embereket, akik azokat görög nyelvre fordítják. 5. Mivel ez történt, ezek a könyvek mindmáig megmaradhattak az egyiptomiaknál, és mindenütt, ahol csak zsidók vannak – akik ugyan felolvassák ezeket, de nem ér-tik meg –, bennünket pedig idegeneknek és ellenségeiknek tartanak, és hozzátok hasonlóan, amennyire csak erejükből telik, minket pusztítani és büntetni akarnak, ahogy erről ti is meggyőződhetek. 6. Mert a nemrégiben lezajlott zsidó háborúban Barkhókhebasz, a zsidó felkelés vezére, csupán a keresztényeket büntette meg keményen, hogy tagadják meg, és káromolják Jézust, a Krisztust. 7. A próféták könyveiben tehát megtalálhatjuk eljöveteleének előzetes bejelentését, és azt, hogy szüztől fog születni, férfikorba jutva meggyógyít minden betegséget, és halottakat támaszt fel, meg hogy irigykedni fognak rá, és hogy nem ismerik fel és keresztre fogják feszíteni Jézust, a mi Krisztusunkat, aki halála és feltámadása után felment a mennyekbe, hogy őt Isten Fiának nevezik, és valóban az is, hogy majd hírvivőket küld szét az emberek minden csoportjához hirdetni mindezt, meg hogy a pogányok közül többen fognak hinni benne. 8. Jövődöltek róla öt-, három-, kettőezer, meg ezer, meg nyolcszáz esztendővel a megjelenése előtt, emberi nemzedékek során át más és más próféták.

XXXII. 1. Így már Mózes is, az első próféta, szó szerint ezt mondotta: „Nem szűnik meg a fejedelem Judából, és a vezér az ő ágyékából, míg el nem jön az, akinek az a kezébe tartozik, őrá várnak a nemzetek, a szőlőtőhöz köti meg szamárcsikóját, és a szőlő véreben megmossa ruháját” (vö: Ter. 49, 10). 2. Kikutathatjátok és megtudhatjátok, hogy a zsidóknak meddig volt saját fejedelmük vagy királyuk: egészen Krisztus, a mi tanítónk megjelenéséig, aki a meg nem értett jövődöléseket megvilágította, mert előre meghirdette az isteni, prófétai Lélek Mózes által, hogy a fejedelem nem szűnik meg a zsidók között, amíg el nem jön az, akinek fenn van tartva az uralom. 3. Juda a zsidók ősatya volt, róla kapták a „iudaioi” (zsidók) nevet; és az ő megjelenése után már ti uralkodtok a zsidók felett, és el-foglaltátok földjüket. 4. Az pedig, hogy „őrá várnak a nemzetek”, azt jelenti: minden nemzetből vannak

olyanok, akik második eljövetelére várnak, mert majd szemetekkel fogjátok látni megjelenését; ha mindezeknek utána jártok, meggyőződhetek róla, mert a különböző nemzetek között várják már annak a judeai megfeszítettnek megjelenését, kinek halála után nem sokkal a zsidók földje fegyveres erővel a kezetekbe jutott. 5. Az pedig, hogy „a szőlőtőhöz köti meg szamárcsikóját és a szőlő vérében megmossa ruháját”, annak nyilvánvaló jelképe, hogy Krisztussal mi fog történni, és hogy mit fog majd tenni. G. Mert az egyik falu szélén a szőlőtőhöz szamárcsikó volt kötve, meghagyta apostolainak, hogy vezessék oda hozzá, aztán fel-ült rá, és bevonult Jeruzsálembe, ahol a zsidók hatalmas temploma volt, amit később ti leromboltatok, majd ezután keresztre feszítették, hogy a róla szóló jövendölések mind beteljesedjenek. 7. Azzal meg, hogy „a szőlő vérében megmossa ruháját”, szenvedését hirdették meg, amit ő valóban elviselt, és ezáltal tisztította meg azokat, akik benne hisznek: 8. mert amit az isteni Lélek a próféta által ruhának nevezett, az a benne hívő embereket jelenti, akikben ott lakik az Istentől való mag, az Ige. 9. Amit pedig a szőlő vérének mondott, az ő benne levő vért jelenti, amely nem az emberi magból lett, hanem isteni erőből. Mert az első erő, a mindenség Atyja és uralkodó Istene után, a Fiú, az Ige, aki különleges módon testesült meg és lett emberré, de erről a későbbiekben még részletesebben fogunk beszélni. 11. Ahogyan a szőlő vérének sem ember, hanem az Isten alkotta meg, úgy az ő vére sem az emberi magból lett, hanem az Isten erejéből, mint már mondtuk. 12. Izaiás is – egy másik próféta –, ugyanezt hirdette meg más szavakkal: „Csillag kél fel Jákobból, Jessze gyökeréből virág sarjad, az ő karjában reménykednek a nemzetek” (vö: Iz 11, 1.10). 13. A csillag, mely valóban tündököl, felkelt, és a virág kihajtott Jessze gyökeréből, a Krisztus. 14. Isten ereje révén született ő a szűz által Jákob magjából, aki atyja volt Dudának, Juda pedig a már említett zsidók atyja; Jessze is ősatya volt valóban – a jövendölésekkel egybehangzóan –, mert ő is Jákobnak és Judának a leszármazottja a nemzedékek sorában.

XXXIII. 1. Most halljátok arról is, hogy miként jövendölte meg Izaiás próféta által, aki ezt mondotta, hogy szűztől fog születni »íme a szűz méhében fogan és fiút szül, akit úgy fognak nevezni: Velünk az Isten" (vö. Iz 7,14). Aminek megtörténtét az emberek hihetetlennek vagy lehetetlennek gondolják, azt a bekövetkező eseményt a próféta Lélek előre meghirdette, hogy amikor majd megtörténik, ne legyen hihetetlen, hanem a jövendölés miatt higgyenek benne. 3. De nehogy azok, akik előtt nem világos a számukra megvilágított jövendölés, így elutasítsanak bennünket, mivelhogya mi is elutasítjuk a költőket, akik annyit beszéltek a szerelmi kegyével asszonyokhoz közeledő Zeuszról, megkíséreljük szavaink értelmét megadni. 4. Az »íme a szűz méhében fogan" azt jelenti, hogy a szűz nem a szerelmi egyesülésben fogan, mert ha valaki vele szerelemben egyesült volna, akkor nem lenne már szűz; az Isten ereje szállt le a szűzre, beborította árnyékával, de úgy, hogy megmaradt szűznek. 5. Abban az időben ehhez a szűzhöz eljött az Isten angyala, örömhírt hozott neki e szavakkal: íme, méhedben fogansz a Szentlélektől és fiút szülsz, a magasságbeli fiának nevezik őt, a Jézus nevet adod majd neki, mert ő szabadítja meg népét bűneiből (vö: Lk 1, 31s). Ahogy ezt nekünk, a benne hívőknek Jézus Krisztussal kapcsolatban lejegyezték, merthogy a jövendölő Izaiás által adta hírül a próféta Lélek születését, mint ahogy már mondtuk. 6. Az Istentől való Lélek és Erő nem jelent mást, mint az Igét, aki Istennek elsőszülöttje, Mózes a fentebb már említett próféta is így beszélt róla; ő volt az, aki leszállott a szűzre, árnyékával beborította, de nem szerelmi egyesülésben, hanem eltöltötte őt erejével, és így fogant. 7. A Jézus név héber szó, görög nyelven annyit jelent mint Megváltó. S. Ezért az angyal így szólt a szűzhöz: „a Jézus nevet adod majd neki, mert ő szabadítja meg népét bűneiből”. 9. A próféták isteni ihletésű jövendölései sem származtak mástól, mint az isteni Igétől, és ezt még ti is – ahogy én feltételezem – elismeritek.

XXXIV.1. Születési helyével kapcsolatban hallgassátok meg, hogy hogyan beszélt egy másik próféta, Mikeás, aki ezt mondotta: „Te Betlehem, Juda földje, nem vagy te a legkisebb Juda fejedelemségében, belőled származik majd a vezér, aki népet kormányozza” (vö: Mik

5,2). 2. Ez a falu a zsidók földjén található, Jeruzsálemtől mint-egy harmincöt stádiumnyira, itt született Jézus Krisztus, ahogy ezt megtudhatjátok Quirinus összeírásából is, ő volt az első prokurátorotok Judeában

XXXV 1. Most hallgassátok meg azt a jövendölést, amely azt hirdette, ami aztán be is következett, hogy Krisztus születésétől férfivá éréséig rejtekben marad az emberek között. 2. Így szól: Gyermekek született nekünk, ifjú adatott nekünk, az ő vállán van az uralom (vö: Iz 9,6); a kereszt erejére mutat rá ez, amelyre felszegezve vállalai kifeszülnek, de ezt beszédünk folyamán még jobban meg fogjuk világítani. 3. Vagy egy más helyen ugyancsak Izaiás próféta a prófétai Lélektől indítva hozta az isteni üzenetet: Én pedig kitárom kezemet a hitetlen és lázadó nép fölé, azok fölé, kik nem a helyes úton járnak. 4. Akik ítéletet kérnek most tőlem, és az Isten elé járulni merészelnek (vö: Iz 65,2; 58,2). 5. Ismét másutt más szavakkal és más próféta által mondja: Átlyuggatták kezemet és lábamat, és köntösömbre sorsot vetettek (Zsolt 21,17.19). És Dávid, a próféta és király, aki ezt mondotta, ebből semmit sem szenvedett el, Jézus Krisztust pedig széttárt kezekkel feszítették meg a zsidók, mert elutasították őt, és azt mondták, hogy nem ő a Krisztus; pedig azt tették, amit a próféta mondott: kigúnyolták őt, az ítélszékre ültették és így fordultak hozzá: ítélkezz felettünk. 7. Annak, hogy „átlyuggatták kezemet és lábamat” az a magyarázata, hogy a kereszten kezébe és lábába beleverték a szegeket. 8. Miután őt felszegezték a keresztre, ruhájára sorsot vetettek és megfeszítői elosztották egymás között. 9. Hogy mindez valóban így történt, azt megtudhatjátok a Poscxus Pilátus idejéből való aktákban. 10. Még azt is előre meghirdette, hogy majd szamárcsikó hátán ülve fog Jeruzsálembé bevonulni. Szofoniás, egy másik próféta volt, aki pontosan megmondotta ezt. 11. így szól: Ujjongj Sion leánya, hirdesd Jeruzsálem leánya, íme királyod érkezik egyszerűségben, szamár hátán ül, igavonó állat csikaján (vö: Zak 9, 9).

XXXVI 1. Amikor a próféták által kimondott szavakat halljátok, úgy fogadjátok, mintha azt az ő személyétől hallanátok, mert nehogy azt gondoljátok, hogy ezek azoktól valók, akik a Lélek sugalmazását megkapták, hanem magától az isteni Igétől, aki őket ezekre indította. 2. Volt, amikor a jövőben bekövetkező dolgokat hirdette meg; volt, amikor az Atyaisten, a mindenség Uralkodójának személyében beszélt; volt, amikor Krisztus személyében beszélt; volt, amikor a népek személyében, akik az Úrnak, az ő Atyjának válaszoltak; úgy van ez, ahogy a ti íróitoknál is láthatjuk, egy valaki írt le mindent, de több beszélgető személyt szerepeltet. 3. A zsidók a prófétai könyvek birtokosai voltak, de nem értették meg azokat, így nem is ismerték fel Krisztust eljövetelekor, sőt még minket is gyűlölnék, akik azt állítjuk, hogy ő eljött, és rámutatunk arra is – ahogyan a jövendölések mondják –, hogy ők feszítették keresztre őt.

XXXVII. 1. És hogy ez előttetek is egészen világos legyen, a fentebb említett Izaiás próféta által az Atya személyében ezt is mondotta: „Még az ökör is megismeri gazdáját, a szamár is urának jászolát, de Izrael nem ismer meg' engem, az én népem nem ért meg engem. 2. Jajj a bűnös népségnek, a bűnökkel teli népnek, a gonosz magnak, a törvénytelen fiaknak; elhagytátok az Urat (vö: Iz 1, 3s). 3. Vagy egy másik helyen, ahol maga a próféta beszél az Atya személyében hasonló formában: Milyen házat építetek nekem? – mondja az Úr. 4. Az ég az én trónusom, a föld zsámoly lábaim alatt. 5. Vagy megint egy másik helyen: Újholdjaitokat és szombatjaitokat gyűlöli a lelkem, a böjt hosszú napját és a nyugalom napját nem fogadom el; ha színem elé járultok, nem hallgatlak meg benneteket. 6. Kezetek csupa vér. 7. Ha liztlángot hoztok, vagy áldozataitokat, utálatosak ezek nekem. A juhok háját és a bikák vérének nem akarom. 8. Ki kéri ezeket kezetekből? Inkább oldj meg minden igazságtalan bilincset, törd össze az erő-szakkal felrakott igákat, a hajléktalannak és a mezíteleknek adj takarót, az éhezőknek törd meg kenyeredet (vö: Iz 1,3-4). 9. Ezek lennének, amit a próféta által Isten maga tanított; megérthettétek tartalmát!

XXXVIII. 1. Amikor pedig a prófétai Lélek Krisztus személyében beszél, így teszi: Én pedig kitárom kezemet a hitetlen és lázadó nép fölé, azok fölé, akik nem a helyes úton járnak. 2. Vagy másutt: Hátamat odaadtam az ostorozásnak, arcomat az ütlegelésnek, nem fordítottam el a leköpdösés gyalázatától. 3. Az Úr volt az én segítségem, ezért meg nem inogtam, hanem olyanná tettem arcomat, mint a kemény szikla, mert tudtam, meg nem szégyenülök, mivel jön már az, aki igazságot szolgáltat nekem (vö: Zsolt 21, 19). 4. Vagy egy más helyen, amikor azt mondja: Köntösömre sorsot vetettek, átluggatták kezemet és lábamat (vö: Zsolt 21, 17). 5. Én pedig elaludtam és álomba merültem, majd felkeltem, mert az Úr felemelt engem (vö: Zsolt 3, 6). 6. Vagy egy másik helyen azt mondja: Ajkukkal mondogatták fejüket ingatva: Szabadítsa meg magát (vö: Zsolt 21, 8s). 7. Hogy mindezt meg is tették a zsidók Krisztussal, módokban áll megismerni. 8. Keresztre feszítésekor ugyanis ezek fejüket ingatva ajkukat erre mozdították: Aki halottakat támasztott fel, most magát szabadítsa meg! (vö: Mt 27, 39s).

XXXIX.1. És ahogyan a prófétai Lélek az utána bekövetkezett eseményeket hirdette, így szólt: Sionból jön a törvény, Jeruzsálemből az Úr igéje; ítéletet tart a nemzetek között, és elmarasztal sok népet. Kardjaikat ekevassá kovácsolják, lándzsáikat sarlókká, nemzet nemzetre nem támad kardjával, és nem tanulnak többé háborúskodást (vö: Iz 2, 3s). 2. Mert hogy ez bekövetkezett, arról ti is meggyőződhetek. 3. Jeruzsálemből ugyanis tizenkét férfi ment el a világba, akik tudatlanok voltak, még a nyelvet sem ismerték, de Isten erejével hirdették minden embernek, hogy Krisztus küldetésében járva tanítják Isten igéjét; és mi, akik egykor egymást öldöstük, most nemcsak hogy ellenségeinkkel nem hadakozunk, hanem — mivel sem hazudni nem akarunk, sem a bennünket kikérdezőket megtéveszteni —, Krisztust bátran megvallva megyünk a halálba. 4. Valóban áll, amit mondtak egykor: Ítélt a nyelv, de nem ítél a szív, és mi is ehhez tartjuk magunkat. 5. Nevetséges is lenne, ha a nektek felesküdt és általatok jegyzékbe vett katonák, kiknek semmiféle halhatatlanságot nem tudtok biztosítani, többre tartják életeteket sajátjukénál, rokonaikénál, hazájuknál, mi pedig, akik a halhatatlanságra törünk, ne viselnénk el minden büntetést azért, hogy vágyunkat, a halhatatlanságot elnyerjük attól, akinek hatalma van megadni azt.

XL. 1. Most pedig hallgassatok meg, hogyan jövendölt tanításának hirdetőiről, mit beszélt előre eljövételének hírnökeiről az, akiről már megjegyeztük, hogy próféta volt és király, aki a prófétai Lélek által így beszélt: Nap napnak adja át a szót, éjszaka az éjszakának adja hírül a tudást. 2. Nem beszédben és nem is szavakban, melyeknek hangját hallani lehet. 3. De az egész földre elhat hangjuk, és a világ határáig szózatuk. 4. A Napban veri le sátorát, és miként a vőlegény lép le nászágyáról, ujjong mint gigász, hogy megfutja pályáját (vö: Zsolt 18, 3-6). 5. Dávidtól magától ezeken kívül még más próféciákat is alkalmasnak és jónak tartunk megemlíteni, melyekből megtudhatjátok, hogyan buzdítja az embereket a prófétai Lélek a helyes életre, és hogyan hirdeti meg azt az egyezséget, mely Heródesz, a zsidók királya, a zsidóság és Pilátus, a ti ottani prokurátorok között létrejött, hogy katonákkal lépnek fel Krisztus ellen; és hogy minden emberi nemzetből hinni fognak benne, hogy az Isten fiának nevezik őt, és hogy neki alávet majd minden ellenséget, meg hogy hogyan próbálnak menekülni a démonok, már amennyire tudnak, a mindenség Atyjának és uralkodó Istenének és magának Krisztusnak a hatalma elől, és hogy hogyan szólít fel mindenkit megtérésre az Isten, mielőtt még az ítélet napja elközeleget. 8. Ezeket mondotta: Boldog az az ember, aki nem indul a gonoszok tanácsa után, aki nem jár a bűnösök útján, aki nem ül le a gonoszok katedrájára, hanem akarata az Úr törvényében van, az ő törvényéről elmélkedik nappal és éjszaka. 9. Olyan lesz ő, mint a vízpartra ültetett fa, amely kellő időben gyümölcsöt terem, és levelei nem fonnyadnak el; siker koronázza minden tettét. 10. Nem így az istentelenek, nem így. Porhoz hasonlóak, amelyet elsodor a szél a föld színéről. Ezért az istentelenek nem állnak meg az ítéletkor, sem a bűnösök az igazak tanácsában, mert az Úr ismeri az igazak útját; az istentelenek útja a pusztulásba visz (vö: Zsolt 1, 1-6). 11. Miért

háborognak a nemzetek, s a népek miért forgatnak újat fejükben? A föld királyai fölkelnek, nagyjai összeesküdnek az Úr ellen és Fölkentje ellen, mondják: Törjük össze bilincünket, és dobjuk le magunkról igájukat! 12. Aki az egekben lakik, csak mosolyog rajtuk, az Úr kineveti őket; egyszer majd haragjában szól hozzájuk, fölháborodásában összezavarja őket. 13. Engem fog majd királynak megtenni Sionon, szent hegyén, és kihirdetem az Úr rendelkezéseit. 14. Így szól hozzám az Úr: Fiam vagy te, ma szültelek téged. 15. Kérd tőlem, és a népeket neked adom örökségül, és birtokodul a föld határait. Uralkodjál felettük vasvesszővel, mint a fazekas edényét szétzúzod őket. 16. Nos, királyok, térjetelek észre, tanuljatok ebből, kik ítélkeztek a földön. 17. Szolgáljatok az Úrnak félelemben, ujjongjatok előtte remegve. 18. Fogadjátok el a tanítást, nehogy valamikor haragra lobbanjon az Úr, mert elvesztek az igaz útról, ami-kor rövid időre fellángol dühe. 19. Boldogok mindazok, akik benne bíznak (vö: Zsolt 2, 1-12).

XLII. 1. Vagy másutt, ugyancsak Dávid által egy másik jövendölésben így beszélt a prófétai Lelek arról, hogy Krisztus keresztre feszítése után fog uralkodni: Minden föld dicsőítse az Urat, hirdessétek nap-nap után üdvösségét, mert nagy az Úr és szerfölött dicséretre méltó, félelmetes az összes isten felett. Mert a pogányok istenei démonoknak bálványképei, az Úr pedig megalkotta az egeket. 2. Dicsőség és dicsőítés színe előtt, erő és magasztalás szentségének helyén. 3. Nyerjetelek kegyet, és járuljatok színe elé, boruljatok le szent udvaraiban. Színe előtt rettenjen meg az egész föld, dolgait hozza rendbe, ne remegjen. 4. Legyen örvendezés a nemzetek között: uralkodik az Úr (vö: Zsolt 96, 1—10) a fáról.

XLII. 1. Mikor a prófétai Lélek a jövendőről úgy beszél, mint már megtörtént eseményről, erre már mutattunk példát a fentebb említett jövendölésben, most azt akarjuk megvilágítani, hogy ezeknek olvasói miért nem ennek megfelelően értették. 2. A jövőben biztosan bekövetkező eseményeket úgy mondotta el, mint már megtörténteket; és hogy ezeket ilyen értelemben kell elfogadnunk, kísérvétek figyelemmel szavainkat! 3. Krisztus emberré válása és keresztre feszítése előtt mintegy ezerötven esztendővel mondotta el Dávid a fentebb említett jövendöléseit; az előtte és az utána élők közül keresztre nem feszítettek senkit, és senki sem vitt örömhírt a pogányoknak. 4. De a mi Jézus Krisztusunk, keresztre feszítése és halála után, fel-támadt, felment a mennybe, és uralkodik; ezeknek meg-történtével a tőle küldött apostolok prédikációja által tanításának örömhíre eljutott azokhoz, akik azóta is várják az általa meghirdetett halhatatlanságot.

XLIII. 1. De nehogy valaki is abból, amit mondtunk, arra következtessen, hogy mi valamiféle kikerülhetetlen végzetről beszélünk a bekövetkezett események kapcsán, meg hogy előre eltervezett dolgokat hirdetünk, ezért a következő magyarázatot adom: 2. A prófétáktól úgy tanultuk, és igaznak ismerjük azt, hogy az egyes cselekedetek értékének megfelelően vagy szenvedésben és bűnhődésben, vagy jutalomban lesz része mindenkinek; és ha ez nem így lenne, hanem minden a sorsnak megfelelően történne, akkor semmi sem függne tőlünk. Ha a sorsnak meg-felelően lenne az egyik jó, a másik pedig rossz, az előbbiért így nem járna elismerés, az utóbbi miatt meg elmarasztalás. 3. Ha pedig az emberi nem számára nincs meg a szabad választás képessége arra, hogy kerülje a gyalázatot, és a jót válassza, semmiféle cselekedetével nem vonna ítéletet magára. 4. De bebizonyítjuk, hogy a szabadválasztás alapján cselekednek helyesen vagy helytelenül. 5. Sőt azt is láthatjuk, hogy egy és ugyanaz az ember ellentéteken megy át. 6. Ha pedig sorsszerűen lenne valami helytelen vagy helyes, akkor sohasem lehetne az ellentétes oldalra átmenni, sem a két oldal között ingadozni; és nem lennének olyanok, kik a helyes úton járnak és olyanok sem, kik a helytelen, hanem maga a sors lenne az oka jónak és rossznak, de ezzel ugyanarról a dologról állítanánk, hogy ellentétesen cselekszik: vagy a fentebb említett elgondolást fogadjuk el igaznak, hogy semmi sem lenne erény vagy bűn, hanem csupán a vélekedésünktől függően jó vagy rossz valami; ez pedig, mint azt a józan ész is sugallja, a legnagyobb istentelenség és igazságtalanság lenne. 7. Mi viszont azt nevezzük kikerülhetetlen sorsnak, hogy azok, akik jót tettek, megérdemelt jutalmukat, akik pedig ellenkezőképpen cselekedtek, az érte kijáró

büntetést kapják. 8. Isten az embert másnak teremtette, mint a fákat vagy a négylábúakat, melyek közül egy sem képes választásának megfelelően cselekedni; így az ember sem érdemelne elismerést, dicséretet, ha nem magától választaná a jót, hanem ilyen lenne; ha pedig rossz lenne, akkor a büntetés sem lenne jogos, mert így nem ő az oka, mivel pedig semmi más nem tud lenni, csak olyan, mint természete.

XLIV. 1. Mindezeket a szent prófétai Lélek tanította meg velünk, Mózesnél maradt ránk, hogy az első ember megalkotása után Isten így szólt: Íme előtted áll a jó és a rossz, válaszd a jót (MTörv 30, 15.19). 2. Vagy másutt, egy másik próféta, Izaiás által a mindenség Atyja és uralkodó Istene személyében erről így beszélt: Mosdjatok meg, legyetek tiszták, vessétek ki lelketekből a gonosztságot, tanuljatok meg jót tenni, ítéljetek az árva javára, szolgáltsatok igazságot az özvegynek, akkor jöjjetek és perlekedjünk – mondja az Úr –, még ha bűneitek olyanok is lennének, mint a bíbor, olyan fehérré teszem mint a gyapjút, még ha olyanok is lennének mint a skarlát, olyan fehérré teszem mint a havat. 4. És ha akarjátok, és ha meghallgattok engem, a föld javát eszitek, de ha nem hallgattok rám, kard emészt el benneteket; – az Úr szája mondja ezeket (vö: Iz 1, 16–20). 5. Az említett „kard emészt el benneteket” nem azt akarja mondani, hogy kard gyilkolja le azokat, akik nem hallgatnak rá, merthogy a tűz az Isten kardja, mely azokból táplálkozik, akik a hamisat választották. 6. Ezért mondotta, „kard emészt el benneteket, – az Úr szája mondja”. 7. Ha arról a kardról beszélne, mely hasít és kettéválaszt, akkor nem azt mondta volna, hogy „emészt el”. 8. Ahogyan Platón is mondotta: A bűn azé, aki választotta, Isten nem vádolható, ő Mózes prófétától vette ezt, Mózes ugyanis előbb élt bárkinél, aki valaha is írt a görögök között. 9. És mindent, amit a lélek halhatatlanságáról, a halál utáni büntetésről, a mennyei dolgok szemléléséről, meg más hasonló nézeteket, amelyekről a filozófusok és a költők beszéltek, alapjában véve mind a prófétáktól vették, amit ők csak megfogalmazni és továbbadni voltak képesek. 10. Azért mindegyiküknél megmutatkoznak az igazság magvai; viszont nem értették meg azokat teljesen, merthogy ék egymással is ellentétes dolgokat állítottak. 11. Ilyenképpen amikor mi a jövő dolgok előre meghirdetéséről beszélünk, ezzel nem azt állítjuk, hogy a sors végzése szerint történtek, hanem ennek az az oka, hogy Isten előre ismeri az emberek jövőben bekövetkező cselekedeteit, a prófétai Lélek által előre meg-hirdette, hogy az emberek között ő mindenkit tetteinek érdemei szerint jutalmaz, vagy az ellene elkövetett cselekedeteinek mértéke szerint büntet meg, hogy az embereket ennek megértésére vezesse, erre emlékezzenek, azért tárta fel, hogy ez gondolataikban ott legyen és így a jóra törekedjenek. 12. A gonosz démonok szorgalmazására halálos ítéletet hoztak azok ellen is, akik a Szibilla vagy a próféták könyveit olvassák, megfélemlítve térítették el az embereket attól, hogy a javukat szolgáló dolgokról valami tudomást szerezzenek, hogy így őket szolgálatukban megtartsák; csak hogy ezt nem tudták elérni minden esetben. 13. Éppen ezért mi nemcsak hogy félelem nélkül olvassuk ezeket a könyveket, hanem mint láthatjátok, figyelmetekbe ajánljuk, tanulmányozzátok, abban a hitben, hogy ezzel mindenki egyetért, de ha csak néhány embert is sikerül meggyőznünk, azzal is igen sokat nyerünk, mert jó föld-művesekként Urunktól megkapjuk bérünket.

XLV. 1. Halljátok most azt, hogy mit mondott Dávid próféta által arról, hogy az Isten, a mindenség Atyja, Krisztust a halottak közül való feltámadása után az égbe felvezette, és ott tartja őt, amíg meg nem bünteti ellenségeit, a démonokat, s míg be nem tölti a jóknak számát, kiket ő eleve ismert és előtte kedvesek voltak, és miattuk nem valósította meg még a világégést. 2. Ezt mondotta: Így szólt az Úr az én Uramhoz, ülj az én jobbomra, amíg ellenségeidet lábadozó számból nem teszem le. 3. Erejének pálcáját kibocsátotta az Úr neked Jeruzsálemből, uralkodjál ellenségeid felett. 4. Nálad az uralom erődnek napján szenteidnek fényességében, a méh(em)ből születtek a hajnalcsillag előtt' (vö: Zsolt 109, 1-3). 5. Az említett kifejezés, „erejének pálcáját kibocsátja neked az Úr Jeruzsálemből”, ez az ő hathatós igéjének előre meghirdetése volt, amit apostolai — Jeruzsálemet elhagyva —

mindenütt hirdettek, és bár tanítóit és Krisztus nevének megvallóit halállal büntetik, mi is mindenütt ragszkodni fogunk hozzá, és tanítjuk. 6. Még akkor is, ha ti ellenszenvvel fogadjátok ezeket a szavakat, többet azonban nem tudtok tenni — mint azt már mondtunk —, csak megölhettek minket, ti azonban, meg mindazok, akik gyűlölködve üldöznek bennünket, és meg nem térnek, az örök tűz büntetését készítetik magatoknak.

XLVI. 1. De nehogy valaki is esztelenül, márcsak azért is, hogy tanításunkat lerontsa, azt az ellenvetést tegye: abból, amit tanítottunk, hogy százötven évvel ezelőtt, Quirinus idejében született Krisztus – kiről még azt is állítjuk, hogy nem sokkal később, Poncius Pilátus alatt tanított; még nem lehet arra következtetni, hogy azok az emberek akik azelőtt éltek, nem vonhatók felelősségre; ezért rávilágítok ennek az előlegezett ellenvetésnek megoldására. 2. Mi azt tanultuk, hogy Krisztus az Isten elsőszülöttje, akiről az előbbiekben már azt mondtunk, hogy az Isten Igéje, Értelme, benne részesedett az emberiség minden nemzedéke. 3. Akik éltek ezzel az Értelemmel, azok a keresztények, mégha istentelenekek is tartották őket, mint a görögök között Szókratészt vagy Hérakleitoszt és a hozzájuk hasonlókat; vagy a barbárok között Ábrahámot, Ananiást, Azariást és Mikhaélt, Illést meg sok más, akiknek tetteit, vagy csupán nevüket felsorolni is hosszadalmas lenne, ezért most mellőzzük. 4. Így azok, akik bár korábban születtek, de nem az Értelm szerint éltek, hasznavehetetlenek voltak, Krisztusnak ellenségei, és az Értelm szerint élőknek gyilkosai; míg azok, akik az Értelmet követve éltek, keresztény módon éltek rendületlenül, félelmet megvetve. 5. Mindezek miatt az Ige erejéből, a mindenség Atya és uralkodó Istenének akarata szerint a Szűztől embernek született és a Jézus nevet viselte, keresztre feszítették, meg-halt, feltámadt és felment az égbe; ennyiből is megértheti minden értelmes ember, amit most szavakkal elmondtunk. 6. Most pedig, mivel főlegesen ennek folytatása, áttérünk arra, aminek megismertetése jelenleg fontosabb.

XLVII. I. Hallgassátok meg azt, hogy a prófétai Lélek hogyan hirdette előre a zsidók földjének pusztulását; úgy beszél el, mintha azt a bekövetkezett események felett csodálkozó nép egyiktagja mondaná 2. Ezek lennének:

Pusztta lett Sion, mint a pusztaság olyan Jeruzsálem, elhagyatott háza, a mi szentélyünk, ékessége, mit atyáink magasztaltak, tűz martaléka lett, minden díszítménye romhalmazzá lett. 3. Mindezek iránt érzéketlen voltál, hallgattál, rettenetesen megaláztál bennünket (vö: Iz 64, 10-12). 4. Hogy Jeruzsálem valóban pusztasággá lett, amint azt előre meghirdette, nagyon jól tudjátok! 5. A város pusztulása mellett azt is előre megmondotta Izaiás próféta által, hogy senkinek sem lesz szabad oda visszatérni és benne lakni, ilyenképpen: Földjük pusztaság, szemük láttára emészti el azt ellenségük, és nem lakhat benne senki közülük (vö: Iz 1, 7). G. És ti valóban úgyis őrzitek, hogy benne senki se lakhasson, mert halált szabtatok ki arra a zsidóra, aki lábát oda betenné és elfognátok, mint ezt nagyon jól tudjátok.

XLVIII. 1. Azt pedig, hogy a mi Krisztusunk mindenféle betegséget meggyógyít, és halottakat fog feltámasztani, halljátok, hogyan hirdette előre. 2. Így: Közelében a sánta ugrál, mint a szarvas, a néma nyelve megoldódik, a vakok látni fognak, a leprások megtisztulnak, a halottak feltámadnak és járnak (vö: Iz 35, 5s). 3. Hogy így is cselekedett, azt Poncius Pilátus alatt összeállított aktákból megtudhatjátok. 4. És hogy a prófétai Lélek hogyan jövendölte meg az_ ő és a benne reménykedő emberek megöletését, ismerjétek meg abból, amit Izaiás mondott. 5. Ezek lennének: Lám, hogyan pusztul el az igaz, és senki sem fontolja meg szívében; igaz férfiakat ölnek meg, de senki sem gondolkodik el rajta. 6. Az igazságtalan színe elől elveszik az igazat, és az békére talál. Elvétetik középről (vö: Iz 57, Is).

XLVIII. 1. Vagy másutt hogyan hirdette ugyancsak Izaiás által, hogy azok a népek, akik nem vártak rá, imádni fogják őt, és az őt mindenkor váró zsidók pedig eljövetele után nem ismerik fel; a szavak úgy hangzanak, mintha maga Krisztus személye mondaná. 2. Így szólnak: Megjelentem azoknak, akik nem kértek engem, rám találtak azok, akik nem kerestek engem. Azt mondtam: íme itt vagyok a népnél, mely nevemet nem szólította. 3. Ki-tártam

kezemet a hitetlen és lázadó nép fölé, azok fölé, akik nem a helyes úton járnak, hanem bűneik után. 4. A nép, amely színem előtt haragra ingerel engem (vö: Iz 65, 1–3). 5. A zsidók pedig, akiknek ott voltak a jövendölések, és mindenkor várták Krisztus eljövételét, de mégsem ismerték föl, amikor érkezett, sőt gonoszul elbántak vele; míg a pogányok közül senki soha nem hallott Krisztusról, egészen addig amíg az apostolok el nem hagyták Jeruzsálemet, hogy hirdessék tanítását és elmondják a jövendöléseket is, ezek akkor mégis elteltek örömmel és hittel, elhagyták bálványaikat, és Krisztus által a születetlen Istennek szentelték magukat. 6. Előre ismertté lett az is, hogy ezeket a vádakot fogják emelni a Krisztust megvallók ellen, és hogy mennyire szerencsétlenek azok, akik ócsárolják őt és azt állítják, hogy jobb a régi szokásokat megőrizni – hallgassátok meg, mit mondott Izaiás által tömören: Jaj azoknak, akik az édest keserűnek mondják, a keserűt pedig édesnek (vö: Iz 5, 20).

L. 1. Hogy pedig értünk emberré lesz, és aláveti magát a szenvedésnek meg a gyalázatnak, és újra el fog jönni dicsőségben, erről is jövendöltek, hallgassátok meg: 2. Ezek a következők: Mert lelkét halálra adta, és mivel őt a törvényszegők közé számították, sokak vétkét magára vette, és a törvényszegőknek kegyelmet fog nyerni (vö: Iz 53,12). 3. Mert szolgálom megérti ezt, igen felmagasztalódik és szerfölött nagy dicsőségre jut. Ahogyan sokan csodálkoznak rajtad, hogy az emberek hogyan elcsúfítják arcodat és dicsőségedet; úgy fog majd elcsodálkozni a sok nép, királyok szája elnémul, mert akiknek nem hirdették őt, látni fogják, akik nem hallották róla, ismerni fogják. 5. Uram, ki hitte volna, ki bennünket hallgatott, és az Úr karja kinek mutatkozott meg? Úgy beszéltünk előtte, mint a gyermekről, mint a szomjas földben nőtt gyökérről. Nem volt sem formája sem ékessége, mi láttuk őt, nem volt alakja és tetszetős formája, lebecsülték őt, megvetett volt az emberek között. 7. Csapásokkal sújtott ember, aki el tudta viselni a gyengeséget, merthogy elfordultak arcától, megvetették és nem törődtek vele. 8. Ő hordozta bűneinket, miattunk szenvedett, mi pedig nem törődtünk vele, hogy gyöttrődés, csapás és gonoszság övezi. 9. A mi törvényszegéseink miatt hordta a sebeket, bűneink miatt gyötörték, rajta volt békénk fenytéke, zúzódásai gyógyítottak meg minket. 10. Mindnyájan mint a juhok tévelyegtünk, az ember a maga útján kóborolt, s őt szolgáltatták ki bűneink miatt, de ő a fájdalomak közepette nem nyitotta ki száját. Mint bárány, kit leölésre vezetnek, mint a juh nyírója előtt némán megállt, nem nyitotta ki a száját. 11. Megalázásaiban ítélték el őt (vö: Iz 52, 13-53, 8). 12. Miután őt felszegezték, és követői is mind otthagyták és megtagadták, és röviddel ezután, hogy feltámadt a halottak közül, megjelent közöttük, és megtanította őket arra, hogy hogyan olvassák a jövendöléseket, melyekben mindezt előre meghirdetik; majd pedig látták, hogy a mennybe felmegy, és hittek benne, küldetésükhöz tőle erőt nyertek, elmentek az emberiség minden nemzetéhez és tanították őket, és ezért hívják őket apostoloknak.

LI. 1. A próféta Lélek nekünk már előre meghirdette, hogy aki ezeket elszenvedi, annak nemzedékét majd nem lehet mind elbeszélni, és uralkodni fog ellenségei felett. Így mondotta: Nemzedékét ugyan ki beszélheti el? Mivel a földről elvételét élete, s mások törvényszegései miatt jutott a halálba, 2. gonoszokat adok temetéséért, és gazdagokat haláláért, mert törvényszegést ő nem követett el, és álnokság sem volt ajkán, a csapásoktól az Úr akarta megtisztítani őt. 3. Ha bűneitekért odaadjátok, lelketek látni fogja magvatok hosszú nemzedékét. 4. Az Úr ki akarta ragadni lelkét a gyötreléből, meg akarta mutatni neki a fényt, értelemmel akarta felruházni, igazságot kívánt szolgáltatni az igaznak, aki sokakért jól szolgált, és a mi bűneinket hordozta. 5. Ezért ő sokakat kap örökségül, szétosztja az erősek zsákmányát, mivelhogya lelkét a halálra adták, és a törvényszegők közé számították, és ő sokak bűnét hordozta, azok törvényszegéseikért őt szolgáltatták ki (vö: Iz 53, 8-12). 6. Hallgassátok meg itt azt is, hogy miként jövendölte meg mennybemenetelét. 7: Így hirdette: Táruljatok fel egek kapui, nyíljatok meg, hogy bevonuljon a dicsőség királya. Kicsoda ő, a dicsőség királya? Az erős Úr, a hatalmas Úr! (vö: Zsolt 23,7). 8. És hogy az, egekből

dicsőségesen fog eljönni, hallgassátok meg, mit mondott erről Jeremiás próféta. 9. Ezek szavai: Íme, mint Emberfia érkezik az ég felhőin, és vele angyalai (Dán 7,13).

LII. 1. Bebizonyítottuk tehát, hogy a. próféták ezeket megtörténtük előtt előre megmondták, és mind beteljesedtek, és ugyanúgy hitelt kell adnunk azoknak-a jövendöléseknek is, melyek majd a jövőben egészen biztosan be fognak teljesedni. 2. Ahogyan az előre hirdetett események is úgy mentek végbe, hogy nem ismertek rájuk, ugyanúgy lesz a többi is, noha beteljesedik, nem fogják felismerni, és nem is hisznek benne. 3. A próféták két eljövételéről beszéltek, az egyik, mely már megtörtént, amikor ő meg-vetett és szenvedő ember volt; de a másik az lesz, amikor dicsőségben jön el a mennyből, együtt angyali seregével, mint jövendölték, akkor majd minden valaha élt ember testét feltámasztja, és az arra méltókat a halhatatlanságba öltözteti; míg a gonoszok testét, mindörökké megmaradó érzékeléssel a gonosz démonokkal együtt örök tűzre veti. 4. Megmondjuk azt is, hogy ez hogyan fog bekövetkezni, mivel előre megmonda. 5. Ezekiel próféta által így beszélt el: „A megfelelő rész a megfelelő részhez kapcsolódik, csont a csont, és a hús nő rajtuk” (vö: Ez 37, 7). 6. Minden térd hajoljon meg az Úr előtt, és minden nyelv vallja meg őt! (vö: Iz 45, 23). 7. Hogy a gonoszokra milyen szenvedés és bűnhődés vár a jövőben, halljátok, az előzőhöz hasonlóan, így mondta meg előre: Férgük nem pusztul el, tűzük ki nem alszik (vö: Iz 66, 24). 9. És ha csak ekkor térnek meg, az már mit sem használ nekik. 10. Meg hogy a zsidóság mit fog mondani és mit fog tenni ekkor, mikor őt eljönni látja dicsőségben, a Zakariás által adott jövendölésben, így beszéli el: Megparancsolom a négy szélnek, hogy gyűjtsék össze szétszórt gyermekeimet, megparancsolom az északi szélnek, hogy hozza el őket, a délinek, hogy ne küzdjön ellene. 11. Akkor Jeruzsálemben nagy siránkozás lesz, nem az ajkak vagy a száj siránkozása, hanem a szív siránkozása, nem ruhájukat szagatják meg, hanem bensőjüket. 12. Egyik törzs a másikhoz fordulva jajgat, s akkor meglátják azt, akit átszegeztek, és ezt mondják: Miért Uram, miért hagytad, hogy utadról eltévelyegjünk? A dicsőség, amelyet atyáink magasztaltak, nekünk gyalázat lett (vö: Zak 2, 6; 12, 10–12; Joel 2, 13; Iz 63, 17; 64, 11).

LIII. 1. Még sok más jövendölés is van a birtokunkban, de többet nem említünk itt, mert ezeket is elegendőnek tartjuk azok meggyőzésére, akiknek füle van a hallására és megértésére, hogy elgondolkozzanak ezeken, és mint értelmes emberek arra a következtetésre jussanak, hogy mi nem úgy beszélünk róla, mint amiket a mítoszköltők Zeusz fiáról összehordanak, mert ezeket fogadhatjuk el. 2. Mi más meggondolások alapján ismerjük el azt a megfeszített embert a születetlen Isten elsőszülöttjének, aki minden ember felett ítéletet fog tartani, mint azon tanúbizonyságok alapján, melyeket még emberré levése előtt hirdettek meg róla, és ezek beteljesedését láttuk, és azt is, hogy minden emberfajtából vannak olyanok – beleértve magunkat is –, akik az apostoli tanítását követik, elhagyva régi szokásokat, melyekben tévelygések folytán éltek, és mert a pogányok közül többen lettek keresztények, sőt még igazibb keresztények, mint a zsidók vagy a samáriaiak közül? 4. Mert rajtuk kívül a prófétai Lélek minden más emberi nemzetet pogány népeknek nevez; de a zsidó népet és a samáriaiakat Izraelnek és Jákob házának hívja. 5. Idézzük most azt a jövendölést, amelyben előre meghirdette, hogy a pogányok közül többen fognak hinni, mint a zsidók és a samáriaiak közül. 6. Ezt mondotta: Örvendezzel te magtalan, aki nem szültél, tapsolj és ujjongj te, aki nem vajudtál, mert a terméketlennek sokkal több gyermeke lesz, mint annak, akinek férje van (vö: Iz 54, 1). 6. Az összes nemzetek pusztaság voltak az igaz Isten számára, mivel kezek alkotásait imádták, a zsidóknak és a samáriaiaknak azonban ott volt a próféták által nekik adott, Istentől származó Ige, és mindenkor várták Krisztust, de – igen kevés kivétellel – őt megjelenésekor nem ismerték fel, a kevesekről pedig a szent prófétai Lélek Izaiás próféta által előre megmondotta, hogy üdvözülnek. 7. Mintegy őket szólaltatja meg: Ha az Úr nem hagyott volna magvat nekünk, olyanok lettünk volna, mint Szodoma és Gomorra (vö: Iz 1, 9). 8. Szodoma és Gomorra pedig istentelen emberek városai voltak, melyekről

Mózes mondotta, hogy tűz és kén által felégetve pusztítja el Isten, senki sem menekül meg ott, kivéve az idegen származású, a káldeusok közül való – név szerint Lót –, kivel lányai is megmenekültek. 9. Egész vidékük pusztaság és kiégett föld lett, terméketlen maradt mindmáig, aki akarja, megnézheti. 10. Azt, hogy a pogány népek közül inkább hinni fognak benne, és ezek igazabbak is lesznek, Izaiás próféta által mondotta meg. 11. Így hirdette: Izrael szívében körülmetéletlen, a népek pedig testükben (vö: Jer 9, 26). Ezekből – amit mi most elétek tártunk –, eleget adtunk ahhoz, hogy az igazságra törekvőket meggyőzzék és náluk hitelt találjon, mert nem a véleményeket kedvelik, nem a szenvedélyek irányítják őket.

LIV. 1. Azok, akik a költők által kitalált mítoszokat tanítják a tanuló ifjúságnak, semmiféle igazolást sem tudnak mellettük felhozni, mert ezeket az emberi nemzet megtevesztésére és félrevezetésére a gonosz démonok sugallatára beszélték el, mint erre már rámutattunk. 2. Amikor ugyanis hallották, hogy a próféták Krisztus eljövetelét hirdetik, és azt, hogy az istentelen embereket tűzben fogja megbüntetni, azzal álltak elő, hogy Zeusz számos gyermekéről beszéltek, és úgy vélték, hogy csodálatos történetek terjesztésével félrevezetik az embereket, hogy a Krisztus csodás történeteit a költők elbeszéléseihez hasonlóknak találják. 3. Ezeket aztán elterjesztették a görögök és minden más nép között, mert a démonok tudtak mindarról, amit a próféták Krisztusról előre meghirdettek. 4. De a démonok nem értették meg jól, amit a próféták szavaiból megtudtak, és tévesen mímelték Krisztus tetteit, amint ezt most megvilágítjuk. 5. Mózes próféta – már említettük –, minden más irónál ősbibb, és tőle idéztük is ezt a jövendölést: Nem szűnik meg a fejedelem Judából, és a vezér az ő ágyékából, míg el nem jön, akinek az fenn van tartva, őrá várnak a nemzetek, a szőlőtőhöz köti meg csikóját, és megmossa ruháját a szőlő véreben (ld: Ter 19,10k 32, 1;). 6. Amikor a démonok meghallották ezeket a prófétai szavakat, előhozakodtak Dionüszossal, Zeusz fiának mondták, és azt terjesztették, hogy ő a szőlő feltalálója, misztériumaiban szerepeltették a szamarat, és azt hirdették, hogy miután széttépték, az égbe szállt. 7. Mivel Mózes jövendölésében nem mondott el mindent, csak azt, hogy az Isten Fia el fog jönni, de hogy számarésikó hátán ülve jár-e a földön vagy az égbe száll-e, továbbá a csikó a szamarét és a lóét is egyaránt jelenti, és ezt a jelet sem határozza meg, hogy az általa mondott szamar vagy ló csikóján megy-e, mikor megjelenik, és azt sem, hogy Isten fia, vagy az emberé – miről már beszéltünk; ezért azok Bellerofontésről is beszéltek, aki embertől született ember volt, és a Pegazus-lovon az égbe szállt. 8. Mikor pedig meghallották azt, amit Izaiás próféta által hirdetett meg, hogy szüztől fog születni, és maga megy fel az égbe, előhozakodtak azzal, hogy Perszeusznak nevezik őt. 9. Hallva a fentebb is említett jövendölést, az „erős mint gigász, hogy megfussa pályáját” (Zsolt 18,5), az erős Héraklészről kezdtek beszélni, aki az egész földet bejárta. 10. Vagy amikor a jövendölésekből megtudták, hogy minden betegséget meggyógyít, halottakat támaszt fel, Aszklépiossal hozakodtak elő.

LV. 1. De Zeusz nevezett fiai közül soha egyetlen eggyel kapcsolatban sem beszéltek arról, hogy a keresztre feszítésben követte volna, mivel – mint már mondtuk – nem tudták, mi az, aminek jelképes jelentése van abból, amit erre vonatkozóan mondtak. 2. Pedig ez, ahogy a próféta is megjövendölte, erejének és hatalmának igen nagy jele volt, amint azt szemmel látható dolgok mutatják. Vegyétek csak szemügyre mindazt, ami a világban van; ezen jel nélkül nem áll fenn és nem kapcsolódik össze semmi. 3. A tengert nem hasítja ketté más, mint ez a győzelmi jel, amit itt vitorlának neveznek, mely a hajón biztosan áll, a földet sem tudják felszántani nélküle, a bányászok és a mester-emberek ilyen formára készített szerszámok nélkül nem tudnak semmit sem megmunkálni. 5. Az ember alakja sem különbözik másban az értelmetlen vadakétól, csak abban, hogy felegyenesedve széttárja kezeit; az arcán kiemelkedik az orra, mellyel az életfenntartásához lélegezni tud, ez pedig a homlok alatt helyezkedik el, így nem mutat mást, mint a kereszt formáját. 5. A próféta által ugyanis ezt mondotta: A Lélek arcunk előtt az Úr Krisztus (vö: Siral 4, 20). 6. Ez az alakzat még számotokra is az erő jelének számít, zászlóitok és győzelmi jelvényeitek formájára gondolok itt, melyeket ott visztek

minden diadal-menetetek élén, uralmatok és hatalmatoknak jelét ebben az alakzatban mutatjátok fel, bár nem tudjátok, hogy valójában mit tesztek ezzel. 7. Elhunyt császáraitok képmását is ebben az alakban ábrázoljátok, s a feliratokban őket isteneknek nevezitek. 8. Eddigi fejtegetéseinkkel, és ennek a jelnek magyarázatával, amennyire erőnkől telt, más belátásra akartunk bírni benneteket, úgy gondoljuk, hogy a továbbiakban nincs már szükségünk védekezésre még akkor sem, ha ti továbbra is hitetlenek maradnátok; mindenesetre mi megtettük, ami rajtunk múlt.

LVI. 1. A gonosz démonok azonban nem elégedtek meg azzal, hogy csak Krisztus eljövetele előtt beszéljenek azokról, kiket Zeusz fiainak mondanak – kikről fentebb tárgyaltunk –, hanem azután is, miután ő megjelent és az emberek között élt, és mivel hallották a prófétai jóvendöléseket, melyek szerint az emberiség minden fajából lesznek, akik hinni fognak benne és várnak rá, ezért újból tevékenykedni kezdtek, s ekkor már másokat vonultattak fel – ahogy már ezeket is említettük –, felléptették Simont és Menandroszt Szamáriából, akik mágikus hatalmúkkal sokakat rabul ejtettek, és ezeket még most is fogságukban őrzik. 2. Így nálatok is, mint már mondtuk, a fővárostokban, Rómában, Claudius császár idejében élt Simon, s a szent szenátust és a római népet úgy elkápráztatta, hogy istennek tartották, és szobra felállításával tisztelték meg, amilyen a nálatok tisztelt többi istennek van. 3. Éppen ezért azt kérjük tőletek, hogy a szent szenátussal és a római néppel ismertessétek meg kérvényünk tartalmát, mert ha valaki megismeri belőle a tanítást, az megtudja az igazságot, és megszabadulhat a tévedéstől. 4. Azt a szobrot pedig, ha ti is jónak látjátok, távolítsátok el.

LVIII. 1. A gonosz démonok nem tudták semmissé tenni azt a meggyőződést, hogy az istentelenek büntetése lesz a világégés, ugyanúgy nem tudták Krisztust sem megjelenésekor eltitkolni, csupán annyit értek el, hogy akik esztelenül élnek, szenvedélyeknek hódolnak, rossz erkölcsűek, dicsőség-hajhászok, azok ölnek és gyűlölnék bennünket, de mi nemcsak hogy nem gyűlöljük őket, hanem – ahogy már hangsúlyoztuk – az irgalmasságtól indítva azon vagyunk, hogy megpróbáljuk őket megváltoztatni. 2. A haláltól nem félünk, mivel valljuk, hogy egyszer mindenképpen meg kell halni, ebben a világban nincs semmi új, minden ebben az állapotban létezik, aki csak egyetlen esztendeig is örvendhetett neki, benne nem talált meg mindent, ezért a mi tanításunknál kell kikötnie, ha azt akarja, hogy a szenvedésektől megmeneküljön és zavartalanul éljen. 3. Ha valaki nem hinne a halál utáni életben, vagy azt gondolná, hogy az elhunytak nem érzékelnek, velünk ők csak jót tennének, mert megszabadítanának az itteni élet szenvedéseitől és szükségéitől, ám ők úgy tűnének fel, mint gonoszok, embergyűlölők, hiú nézetek meg-szállottjai, mert nem azért ölnek meg bennünket, hogy megszabadítsanak, hanem hogy az élettől és az örömeiktől megfosszanak bennünket.

LVIII. 1. A pontuszi Markiont, kit fentebb már említettünk, a gonosz démonok küldték, és most azt tanítja, hogy tagadjuk meg az összes mennyei és földi lény Teremtőjét, a próféták által előre meghirdetett Krisztust is, az ő Fiát, mert egy, a mindenséget megalkotó Istenen kívül más valakit hirdet, ugyanúgy egy második fiút is. 2. Sokan hittek neki, és ő mint az igazság kizárólagos tanítója kinevet bennünket, de tanítását semmivel sem tudja igazolni; esztelenül, mint a farkasoktól elragadott bárányok, az istentelen nézetek és a démonok martalékává lesznek köve-tői. 3. Mivel az említett démonok semmi másra nem törekednek, mint hogy az embereket eltérítsék a teremtő Istentől és az ő Egyszülöttjétől, a Krisztustól; azokat, akik nem tudnak elszakadni a földről, földies dolgokhoz és kézműves alkotásokhoz ragaszkodnak most is; míg azokat, akik az isteni dolgok szemlélésére törekednek, letérik a helyes útról, ha nincs józan ítélőképességük, ha életük nem tiszta, szenvedélyektől mentes, és az istentelenségbe taszítják őket.

LIX. 1. Hogy ami tanítóinktól, vagyis a prófétáktól hagyományozott tanításból vette Platón is azt, amit mondott, hogy a formátlan anyag átalakításával alkotta meg Isten a világot; hallgassátok meg Mózes elbeszélését, mi úgy mutattuk be őt, mint első prófétát és minden

görög írónál ősbibet, általa hirdette a prófétai Lélek, hogy kezdetben az Isten hogyan és miből teremtette a világot, és ezeket mondotta: 2. Kezdetben alkotta meg Isten az eget és a földet, 3. a föld pedig láthatatlan és megformálatlan volt, és sötétség volt a mélység felett, és az Isten Lelke ott lebegett a vizek felett. 4. És így szólt az Isten: Legyen világosság. És úgy lett. (vö: Tér 1, 1-3). 5. Ilyenképpen tehát az Isten Igéje által a meglevő anyagból lett az egész világ, mint Mózes rámutatott, és Platón, meg mindazok, akik így tanítják, amiről ti is meggyőződhetek. 6. És amit a költők Erebosznak (sötétségnek) mondanak, arról úgy tudjuk, hogy Mózes előbb beszélt.

LX. 1. Platón Timaioszában, amikor a természetről beszél, ezt mondja Isten Fiáról: „Khi” alakzatban helyezte el őt a mindenségben”, Mózesből vette, és hozzá hasonlóan beszélt. 2. Mózes könyveiben ugyanis meg van írva, hogy abban az időben, amikor a zsidók kijöttek Egyiptomból és a pusztában voltak, mérges vadállatokkal találták szembe magukat, viperákkal, áspissal és a kígyók minden fajtájával, mely halált hozott a népre. 3. Akkor az Istentől jött sugallatra, és az ő rendeletére Mózes vette a rezet és kereszt formát öntött belőle, és ezt felállította a szent sátor fölé, majd így szólt a néphez: Ha rátekintetek erre a jelre, és hisztek benne, megmenekültök (Számok 21, 8). 4. Mint leírja, ettől a kígyók elpusztultak, a nép pedig, mint ránk hagyta, megmenekült a haláltól. 5. Platón olvasta ezt, de nem értette meg pontosan, mert ő nem a kereszt jelére, hanem a „khi”-re gondolt, az Isten utáni első erőnek mondja azt, aki „khi” alakzatban helyeztetett a mindenségbe. 6. És amit ő harmadiknak mond – mint már említettük, azt is a Mózesnél olvasottakból ismerhette, az aki a vizek felett lebegett, az Isten Lelke. 7. Tanításában a második helyre teszi az Istentől való Ígét, akiről azt állítja, hogy „khi” alakban ott van mindenben, a harmadik helyen tehát a vizek felett lebegő Lelket említi, mint mondja: „a harmadik a harmadik körül”. 8. Hogy pedig világégés lesz, Mózes által hirdette meg a prófétai Lélek, halljátok. 9. Így mondotta: Alászáll az örökké égő tűz, és megemészt mindent egészen az alsó mélységig (vö: Mtör 32, 22). 10. Mi nem ugyanazt tartjuk, mint a többiek, csak mindenki minket utánozva mondta a magáét. 11. Közöttünk ezeket azok is hallhatják és megtudhatják, akik nem ismerik még az írást sem, akik műveletlenek vagy barbárok, de bölcs és hívő értelmük van, vannak gyenge látásúak, vagy éppen vakok, és megértették, hogy ezek nem az emberi bölcsesség alapján történnek, hanem Isten erejéből.

LXI. 1. Most kifejtjük nektek azt, hogy Krisztus által megújítva miként szenteljük magunkat az Istennek, nehogy erről megfélemedezve, azt a látszatot keltsük, tisztességtelenek vagyunk magyarázatunkban. 2. Mindazokat, akik fogadták és hitték, hogy igaz az, amiről beszélünk és tanítunk, és megfogadták, hogy ennek megfelelően élnek, amennyire csak erejükből telik, megtanítják imádkozni, meg arra, hogy bőjttel kérjék az Istentől korábbi bűneik bocsánatát, és mi is velük imádkozunk és bőjtölünk. 3. Ezután elvezetjük oda őket, ahol a víz van, és ahogyan mi is újjászülettünk, ugyanúgy ők is újjászületnek, a mindenség Atyja, uralkodó Istene és a mi megváltónk, Jézus Krisztus, és a Szentlélek nevében elvégzik ezt a lemosdást a vízben. 4. Krisztus ugyanis azt mondotta: Ha nem születtek újjá, nem mentek be a mennyek országába (vö: Jn 3,3s). 5. Mert lehetetlen az, hogy aki egyszer már megszületett, az újra visszatérjen a szülőanya méhében, hisz ez mindenki előtt világos. 6. Izaiás próféta által hirdette meg – erről előzőleg már irtunk –, hogy a megtérő bűnösök hogyan szabadulnak meg bűneiktől. 7. Ezt mondotta: Mosdjatok le, legyetek tiszták, vessétek ki lelketekből a gonoszságot, tanuljatok meg jót tenni, ítéljetek az árva javára, szolgáltassatok igazságot az özvegynek, akkor jöjjetek és perlekedjünk – mondja az Úr –, még ha bűneitek olyanok is lennének, mint a bíbor, olyan fehérré teszem, mint a gyapjút, még ha olyanok is lennének, mint a skarlát, olyan fehérré teszem, mint a havat. 9. És ha nem hallgattok rám, kard emészt el benneteket, az Úr ajka mondja ezeket (ld 44,2s vö: Iz 1,16–20). 9. Ennek jelentését mi az apostoloktól tanultuk meg. 10. Mert első születésünket mi nem ismertük, a természet rendjének megfelelőképpen a nedves magból lettünk szüleink egyesülése útján,

rossz szokásokban és silány nevelésben volt részünk, de hogy ne maradjunk meg a szükségszerűség és a tudatlanság fiainak, hanem a választásra, tudásra és előzőleg elkövetett bűneink bocsánatára eljussunk, a vízben arra, aki elhatározta magát az újjászületésre és megbánta bűneit, le hívják a mindenség Atyjának és uralkodó Istenének a nevét és mindössze ezt mondják a fürdőbe vezetett felett, amikor azt lemossák. 11. A kimondhatatlan Isten nevét senki sem tudja megmondani, és ha valaki azt merészelné állítani, hogy megmondja, esztelen örültség rabjának tartanánk az ilyent. 12. Ezt a lemosdást megvilágosításnak is nevezzük, mert megvilágosítja azoknak értelmét, akik ezeket megtanulták. 13. És Jézus Krisztus nevére, akit Poncius Pilátus alatt megfeszítettek, és a Szentlélek nevére, aki a próféták által előre meghirdette mindazt, amit Jézus tett, lemossák a megvilágosodásra felkészültet.

LXII. 1. Amikor a démonok a próféták jövendöléseiben hallottak erről a lemosdásról, elrendelték, hogy mindenki, mielőtt még szentélyükbe lépne áldozatbemutatásra vagy adománya felajánlására, előbb hintse meg magát, sőt még teljes fürdőt is előírtak azoknak, akik szentélyeikben fel-állított bálványokat szolgálták. 2. Hasonlóképpen azt is megparancsolták a papok a szentélyekbe lépőknek, akik hódolni akartak előttük, hogy vessék le saruikat, mert a már említett Mózes próféta írásaiból tanulták és utánózták a démonok-ezeket is- 3. Abban az időben, amikor Mózesnek azt parancsolta meg az Úr, hogy menjen le Egyiptomba, és vezesse ki onnét Izrael népét, arabiai földön őrizte anyai nagybátyjának juhait, és a csipkebokorból tűz alakjában beszélt hozzá a mi Krisztusunk, aki ezeket mondotta: Vesd le saruidat, jöjj ide és figyelj rám! (vö: Kiv 3, 5). 4. Ő erre levetette saruját és odament, hallotta a parancsot, hogy menjen le Egyiptomba, s vezesse ki onnét a zsidó népet, nagy erőt kapott a vele tűz alakjában beszélő Krisztustól, majd lement és ki is vezette népét, nagy csodákat művelt; és ha ezeket át akarjátok tanulmányozni, írásaiból pontosan megismerhetitek.

LXIII. 1. A zsidóság még ma is azt tanítja, hogy a megnevezhetetlen Isten beszélt Mózesrel. 2. Ezért a prófétai Lélek a fentebb említett Izaiás próféta által meg is fedte őket, a már idézett szavakkal: Még az ökör is megismeri gazdáját, a szamár is urának jászolát, de Izrael nem ismer meg engem, és az én népem nem ért meg engem (vö: Iz 1, 3 s) 3. Jézus, a Krisztus is hasonlóképpen megfedte a zsidókat, mivel ők nem ismerték fel, mit jelent, hogy Atya, és mit a Fiú, ezekben a szavakban: Senki sem ismeri az Atyát csak a Fiú, és a Fiút sem ismeri más, csak az Atya, és akinek a Fiú azt kinyilatkoztatja (vö: Mt 11, 27). Az Isten Igéje ugyanis neki Fia, mint azt már az előbbieken mondtuk. 5. Angyalnak és apostolnak is nevezi őt, mivel ő hirdette meg mindazt, amit tudni kell, és elküldetett, hogy megmagyarázza mindazt, amit hirdetett, ahogyan maga a mi Urunk is mondotta: Aki hallgat engem, azt hallgatja, aki küldött engem (vö: Mt 10, 40). Mózes írásaiból ez világosan kitűnik. 7. Ezekben ugyanis azt mondja: Így szólt az Isten angyala a csipkebokor tűzének lángjában: Én vagyok az, aki van, Ábrahám Istene, Izsák Istene, Jákob Istene, atyáidnak Istene, menj le Egyiptomba, és vezesd ki népemet (vö: Kiv 3, 2-5). Ami pedig írásaiban ezek után következik, ha akarjátok, megismerhetitek, itt nem sorolhatunk el mindent. 10. Amit mi itt idéztünk, annak igazolására irtuk le, hogy az Isten Fia és apostola, Jézus, a Krisztus, ki előbb Ige volt, és egyszer tűz alakjában jelent meg, máskor meg a testetlen lények alakjában, most pedig Isten akaratából az emberi nemért ember lett, vállalta a szenvedést is, eltűrte mindazt, amit csak a gonosz démonok műveltek ellene a tudatlan zsidók felhasználásával. 11. Világosak voltak a szavak számukra, melyek Mózes könyveiben olvashatók: És így szólt az Isten angyala Mózeshez a csipkebokorban a tűz lángjában: Én vagyok az, aki van, Ábrahám Istene, Izsák Istene, Jákob Istene; akit a mindenség atyjának és alkotójának mondanak azok, akik így beszélnek. 12. Ezért korholta őket a prófétai Lélek ilyen szavakkal: Izrael nem ismert meg engem, az én népem nem értett meg engem (vö: Iz 1, 3). 13. Vagy másutt Jézus, mint már idéztük, így szólt hozzájuk: Senki sem ismeri az Atyát csak a Fiú, és a Fiút sem ismeri más, csak az Atya, és akinek azt a Fiú kinyilatkoztatja (vö: Mt 11, 27). 14. A zsidók mindig is úgy

tartották, hogy a mindenség Atyja beszélt Mózesrel, márpedig az, aki beszélt vele, az az Isten Fia volt, akit angyalnak és apostolnak is nevezünk, és ezért méltán korholta őket a prófétai Lélek meg maga Krisztus is, mert sem az Atyát, sem a Fiút nem ismerték. 15. Akik ugyanis a Fiút Atyának mondják, azok lelepleződnek, mert nem ismerik az Atyát, és arról sem tudnak, hogy a mindenség Atyjának van Fia, aki Isten Igéje és Elsőszülöttje, és Isten. 16. Először a tűz alakjában és testetlen formában beszélt Mózesrel, meg a többi prófétával, most pedig, a ti uralmatok idején - mint azt már fentebb mondtuk -, az Atya akarata szerint emberré lett a Szűz által a benne hívők üdvösségére, és kitaszított lett és elviselte a szenvedést, hogy halálával és feltámadásával legyőzze a halált. 17. A csipkebokorból Mózes ugyanis ezt hallotta: Én vagyok az, aki van, Abrahám Istene, Jákob Istene, Izsák Istene, atyáidnak Istene (vö: Kiv 3, 2–5) – azt jelenti, hogy ezek a meghalt emberek Krisztuséi és azok is maradnak; az összes ember között ők a legelsőkként tartottak ki állhatatosan Isten keresésében.; Abrahám Izsáknak az atyja volt, Izsák pedig Jákobé, ahogy azt Mózes leírta.

LIV. 1. A démonok pedig felállították a nevezett Koré szobrát a vízforgások fölé, Zeusz leányának mondták őt, de ezzel a Mózes által elmondottakat akarták utánozni, s az előbbiekből megérthetitek, hogy miért. 2. Mózes ugyanis azt mondta, amit korábban már idéztem: Kezdetben alkotta meg Isten az eget és a földet, 3. a föld pedig láthatatlan és megformálatlan volt, és az Isten Lelke lebegett a vizek felett (vö: Ter 1,1–3). 4. Hogy a vizek felett lebegő Isten Lelkét utánozzák, Koréről, Zeusz leányáról beszéltek. 5. A gonoszok azonban Athénét is Zeusz leányának mondták, aki nem szerelmi egyesülésből született, róla állították, hogy a gondolkodó isten szava által alkotta meg a világot, és így első gondolatának Athénét mondták, amit mi éppolyan nevetségesnek tartjuk, mint a többi, hogy az elgondolás alakját asszonyi formában jelenítik meg. 6. Zeusz többi emlegetett fiait – mint apjukat – cselekedeteik vádolják.

LXV. 1. Mi pedig, miután megtörtént annak lemosdása", ki elfogadta tanításunkat és hozzánk csatlakozott, odavezetjük őt azokhoz, kiket testvéreknek hívunk, ahol egybegyűlve közösen imádkozunk magunkért, a megvilágosítottért, meg a többiekért, mindenkiért igen buzgón, bárhol is legyenek; hogy miután az igazságot megtanultuk, a helyes életre törekedjünk, tetteinkben a jót kövessük, azon legyünk, hogy parancsait megtartsuk, és az örök üdvösséget elnyerjük. 2. Imáink befejezésekor sókkal köszöntjük egymást. 3. Ezek után a testvérek előljárójához kenyeret és kelyhet visznek vízzel vegyített borral, aki kezébe veszi, dicséretet és dicsőítést mond a mindenség Atyjának a Fiú és a Szentlélek neve által, hálát ad neki és áldást mond hosszasan azokért, amiket nekünk adott, hogy ő bennünket ezekre méltatott. Imái és hálaadásának befejezésekképpen az egész nép ráfeleli az „Áment”. 4. Az „Ámen” héber szó, ami annyit jelent: Úgy legyen. 5. Az előljáró hálaadása és az egész nép felelete után az általunk diákónusoknak nevezettek minden jelenlevőnek osztanak a hálaadás kenyereiből és a vízzel elegyített borból, visznek belőle a távollevőknek is.

LXVI. 1. Ezt a táplálékot mi eukharisztának nevezzük, senki kívülálló nem részesedhet belőle, csak aki igaznak fogadja el a tőlünk kapott tanítást, és lemosdott a bűnök bocsánatára- az újjászületés fürdőjében, és úgy él, ahogyan azt Krisztus meghagyta. 2. Ezeket mi nem úgy vesszük, mint közönséges kenyeret vagy közönséges italt, hanem mint a megtestesült Jézus Krisztus, Megváltónk az Isten Igéje által a mi üdvösségünkért felvett testet és vért, az ő hálaadó imájával megáldott táplálékot, amiből vérünk és testünk az átváltozás értelmében táplálkozik, és azt tanultuk, hogy a megtestesült Jézusnak teste és vére ez. 3. Az apostolok is emlékiratainkban, melyeket evangéliumoknak nevezünk, úgy hagyományozták, ahogyan azt ők parancsként kapták, hogy Jézus fogta a kenyeret, hálát adott és így szólt: Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Ez az én testem. Ugyanúgy fogta a kelyhet is, hálát adott és így szólt: Ez az én vérem. És csupán csak nekik hagyta meg. 4. Bár a hitvány démonok is utánozták, amikor Mitrász misztériumaiban, a beavatási szertartásban kenyeret és egy kehely vizet tesznek le bizonyos szavak elmondása közben, mint ezt ti is tudjátok, vagy megtudhatjátok".

LXVII. 1, Mi pedig a továbbiakban erre mindig kölcsönösen emlékezünk, és kik benne részesülünk, minden nélkülözőnek segítségére vagyunk, és mindörökké közösségekben maradunk egymással. 2. Mindenért, amit csak magunkhoz veszünk, áldjuk a mindenség Alkotóját, Fia, Jézus Krisztus és a Szentlélek által. 3. És a Napról elnevezett napon mindannyian, városokban és falvakban egyaránt összejövetelt tartunk, ahol felolvassuk az apostolok emlékiratait és a próféták írásait, amennyire azt az idő engedi. 4. A felolvasó elhallgatása után az előljáró beszédében int és buzdít, hogy ezeket a szép dolgokat tetteinkkel utánozzuk. 5. Majd mindannyian felállunk, közösen imát mondunk, imánk befejezésekor kenyeret, bort és vizét hoznak oda, s az előljáró – amennyire az erejéből telik – imát és hálaadást marad, és a nép ráfeleli az Ámen-t. Ezután történik azoknak továbbítása és szétosztása, amelyek felett hálaadást mondott, a távollevőknek is küldenek belőle a diakónusok által. 6. A jómódúak, és aki akar, ki-ki szándékának megfelelően adakozik, azt amit jónak lát; az összegyűjtött adományokat az előljáró elteszi, s belőle gondoskodik az árvákról és az özvegyekről, azokról akik betegség vagy más oknál fogva szükségét szenvednek, továbbá a bebörtönzöttekről, az átutazó idegenekről; egyszóval mindenkin segít, aki arra rászorul. 7. Azért a Nap napján tartjuk mindannyian összejöveteleinket, mert ez az első nap, mélyben az Isten a sötétség és az anyag megváltoztatásával alkotta a világot, és Jézus Krisztus, a mi Megváltónk ezen a napon támadt fel a halottak közül, mert a Szaturnusz napja előtti napon feszítették keresztre, és a Szaturnusz napja utáni napon, vagyis a Nap napján jelent meg apostolainak és tanítványainak, és tanította őket ezekre, melyeket most elétek tárunk, hogy megfontoljátok.

LXVII. 1. Ha úgy látjátok, hogy mindennek értelme van és igaz, tartsátok tiszteletben, de ha merő locsogásnak tűnne, mint vénasszonyos fecsegést vessétek el, de ne szabjatok ki rá halálos ítéletet, mint ellenségeitekre, mert semmi gonoszat nem teszünk. 2. Az előbbieken már hangsúlyoztuk, hogy nem tudtok ti sem elfutni Isten jövendő ítélete elől, ha kitarotok az igazságtalanságban, mi ugyanis ezt kiáltjuk: Történjen az, ami kedves az Istennek. 3. Mint a hatalmas és kitűnő császár, Hadrianus, atyátok leveléből kiindulva kérjük tőletek azt, hogy kérésünkre szolgáltatassatok igazságot, és ezt nem csak Hadrianus rendeletére hivatkozva kérjük, mint inkább abból a megfontolásból, hogy az igazságszolgáltatáshoz mindenkinek joga van, ezért írtuk meg kérvényünket, melyben feltártuk ügyünket. 4. Csatoljuk hozzá Hadrianus császár levelének egy másolatát, ezzel is meg akarunk győzni benneteket arról, hogy mi az igazságot akarjuk. 5. A levél másolata ez: MINUCIUS FUNDANUSZNAK. Leveledet, amit írtál nekem, átvettem Serenius Granianusztól, a kitűnő férfiútól, kinek te most utóda vagy. 7. Nincs kedvemre, hogy elintézetlen ügyet hagyjak hátra, nehogy az emberek emiatt nyugtalanodjanak, vagy hogy ezzel indítékot adjak a zavartkeltők gonosztetteihez. 8. A provinciák kormányzóinak kérésére (írom), hogy megfontoltan lépjenek fel a keresztények ügyében, bíróságok előtt vonják felelősségre őket, ügyükben ennek megfelelően járjanak el, nem engedve egyesek követelődésének vagy hangoskodásának. 9. Mert inkább az a méltányos, hogy valakinek rágalalmazását te kivizsgáljad. 10. Ha a felhozott vádat igazolni is tudják, a bűncselekménnyel arányos büntetést szabj ki, de ha valaki csak a rágalmazás kedvéért teszi ezt, Herkulesre, büntesd meg inkább őt túlkapása miatt, járj el ellene úgy, ahogy méltányosnak találod.